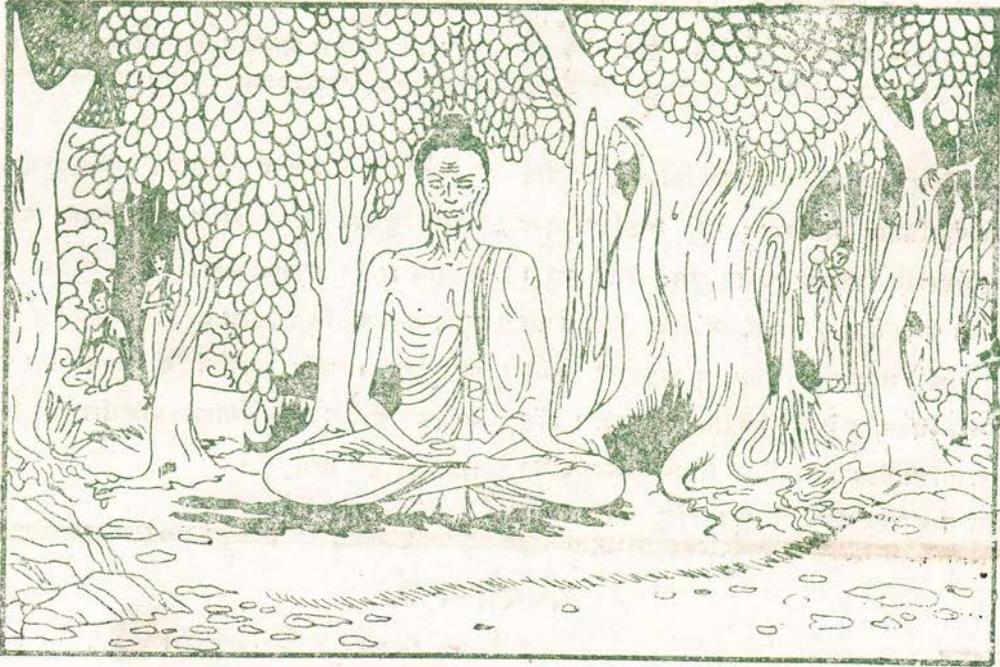

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स

आनन्दभूमि

THE ANANDABHOOMI
(BUDDHIST MONTHLY)

(सिद्धार्थकुमार बुद्धर तपस्यामा बसिरहनु भएको दृश्य)

एक प्रतिको ३।

वार्षिक ग्राहक शुल्क ३०।

आजीवन ग्राहक शुल्क ३००।

बुद्धसम्बत् २५३४

मिलापुन्ही

विक्रमसम्बत् २०४७

पौष

नेपालसम्बत् १९९१

पोहे लाश्व

1990 A. D.

December

वर्ष १८

अंक ९

Vol. 18

No. 9

(ल्यूने कभरया ल्यं)

म्हति १०००१- जुजुकाजिपाखें ८००१-; स्व० भिक्षु ज्ञान-
सागरयाकथं ५०५१- धनलालपाखें ५०११- हीरालाल,
बेखारत्न, सेती पुतलीनिनि, तारावीर महर्जन, तीर्थराज
शाक्य, ज्ञानमाया, जुजुकाजि, बाबुरत्न शाक्य, कांठीमाया
व दिवंगत प्रेममायाया कथं म्हति ५००१- रत्नमाया
शाक्यपाखें ४००१- संघरत्न शाक्यपाखें ३०११- पञ्च-
नारायण व तीर्थराजपाखें म्हति ३००१- शीलकुमारी,
सुनप्रभापाखें २१०१- मिथीदेवी, हरिमाया, भाइराजा व
बोपेन सेपिनिपाखें म्हति २००१- भिक्षु खिप्प पञ्जोपाखें
१५०१- अनगारिका पटाचारीपाखें १३०१- अनगारिका
सुमनापाखें ११११- अनगारिका माधवी पाखें ११०१-

अनगारिकापि खेमानन्दी, दानशीला व सुमित्रापिनिपाखें
म्हति १०५१- नानीहीरा मंयापाखें १०२१- अनगारिका
निख्खम्म, गणेशमान व रामकृष्ण वैद्यपिनिपाखें १०११-
विष्णुमाया, सूर्यमाया चित्रकार, धनमाया, अनगारिका
उत्तरा, उष्णीधर, ज्ञानरत्न, दोष्वाइन, मिष्टर ओथा व
मडुपि करुणा अजि व देवलक्ष्मी मानन्धरया कथंयानाः
म्हति १००१- तका जुल । थये हे मेपि नीखुम्हसिनं सद्धि
क्वय् थम्हं फुथे हापं बिडपि दुगु जुल ।

श्रामणेरे महापन्थ भिक्षु जुल

पुसया ६ गते नगर मण्डप कीर्ति विहारया सोमा-
गृह्य भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविरया उपाध्यायत्वय् उप-
सम्पदाशील कथाः श्रामणेरे महापन्थ भिक्षु जुल ।

(२५ पेजया ल्यं)

धाःसा थुगु शिक्षां समाजया उत्थानया निम्ति हे योगदान
बियावयाच्चवंगु सिवाय् समाजयात गुगुं अन्धविश्वास व
धार्मिक कर्मकाण्डय् अलमल यायेगु कुतः याःगु मडु ।
विद्यार्थीपित पञ्चशीलया शिक्षा, मांबीया सेवा टहल
याये माःगु खें, सत्पुरुषया संगत, सद्ब्यवहार यायेगु
आदि शिक्षा स्यनाबीगु हे थुगु शिक्षाया लक्ष्य खः । उर्कि
व्यक्तिगत, पारिवारिक व सामाजिक जीवन सुखमय यायेत
थुगु शिक्षां नं आपालं देन बी फुगु खेंय् शंका मडु ।

बुद्धया शिक्षा हे अजाःगु शिक्षा खः गुगुकि बहुजन हिताय
बहुजन सुखाय, आदौकल्याणं मग्ने कल्याण परियोसत
कल्याणं अर्थात् आपालं जनपिनि हित सुखया निम्ति,
शुरुइ कल्याण मध्ये कल्याण अले अन्त्यय् नं कल्याण
जुइगु खः । उर्कि सकसिनं नं थः मस्तयत् जीवन
मदयेकं मगाःगु अंश भाःपा परियति शिक्षा द्वेजे
कुतः जुइ धंगु आशा दु ।

(क्रमः)

विषय-सूची

१. बुद्धबचन	१	८. किरातबारे केही जानकारी	१२
२. सम्पादकीय	२	९. सम्पादकलाई चिट्ठी	१३
३. संगायना परिचय	३	१०. धार्मिक स्वतन्त्रता - एक विवेचना	२१
४. अनित्य जीवन	७	११. बुद्ध जन्म जूगु नेपाः . . .	२४
५. भिक्षु महावीर महास्थविर	८	१२. नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा स्तम्भ	२५
६. स्मृतिसप्रजन्यको महत्त्व	१२	१३. Unity of South and North . . .	२६
७. कस्तो राख्ने अनुहार	१४	१४. बौद्ध गतिबिधि	३१

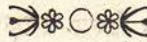

आनन्दभूमि

प्रधान-सम्पादक
भिक्षु अश्वघोष

व्यवस्थापक
भिक्षु मैत्री

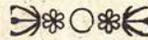
सम्पादक
सुवर्ण शाक्य
फोन नं. २-१२८५५

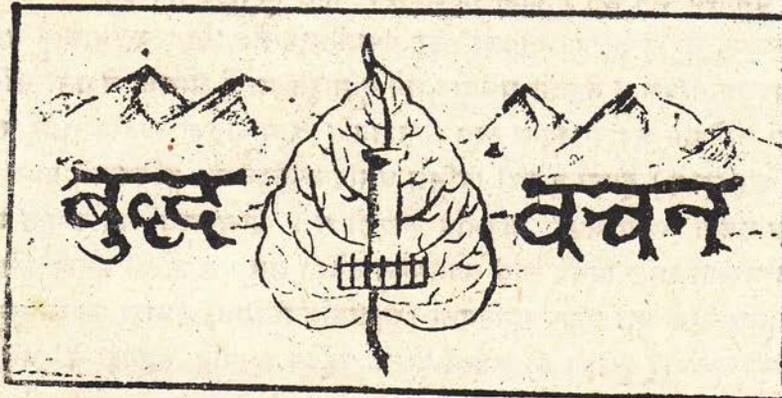
प्रकाशक
आनन्दकुटी विहारगुठी
आनन्दकुटी, काठमाडौं

कार्यालय
'आनन्दभूमि'
आनन्दकुटीविहार
पोष्टबक्स नं. ३००७
स्वयम्भू, काठमाडौं
फोन नं. २-७१४२०

नगर-कार्यालय
'संघाराम'
भिक्षु-तालीम-केन्द्र
क्षेत्रपाटी, ढल्को,
काठमाडौं ।
फोन नं. २-१५०२०

मन जुनसुकै काममा पनि अगुवा भएर अनि प्रमुख भएर जताततै पुगेको हुन्छ ।
त्यसकारण कसैले पनि शुद्ध मन लिएर बोल्यो वा गन्यो भने आफ्नो
पीछा नछोड्ने छाया आए झैं सुख पछि लागेर आउँछ ।
यो मनको धर्म हो ।

सम्पादकीय

मेरो गोरुको बान्है टका

हात्ती आयो हात्ती आयो- फुस्स । प्रजातन्त्र आयो धार्मिक स्वतन्त्रता- भुस्स । धार्मिक क्षेत्रमा प्रजातन्त्र नआएको ले नेपाली जनता हिस्स भएका छन् । धर्ममा निरंकुशताको जग रहिरह्यो । यहाँ धार्मिक एकतन्त्र प्रत्यक्ष भएको छ । नेपाल धर्मको नाउँमा समानता र स्वतन्त्रता उपभोग गर्दै आएको ऐतिहासिक मुलुक हो । यहाँको मूल धर्म बौद्ध र शैव हुन् । दुबै धर्म नेपालमात्रका धर्म हुन् । यसैले नेपालमा जति पनि रीति-रिवाज र विधि-व्यवहार संस्कृतिको रूपमा रहेका छन् त्यो नेपालको सांस्कृतिक निधि हो । धर्मको नाममा रक्तपातको त के कुरा तँतँ ममसम्म नभएको एकताको जग रहेको मुलुकमध्ये उदाहरणको रूपमा नेपालमात्र पाइन्थ्यो भने आज आएर इतिहासको पानामा कालो ध्वाँसो पलिएको छ । नेपालको इतिहासमा नभएको हिन्दूत्व स्वोकार्ण आज संविधान पर्यन्तले बाध्य गराएको छ । यो भूतकालमा नभएको कुरा भविष्यमा पनि कदापि रहनेछैन जुन आजको वर्तमानमा मेरो गोरुको बान्है टका भई नेपालमा डुलफिर गरिराखेको छ ।

बौद्धहरूले आफूलाई हिन्दूत्व कहिल्यै स्वोकारेनन् र स्वोकार्ण पनि छैन । त्यसको मतलब शैवहरूप्रति कुनै वैमनस्य पनि छैन । कोही हिन्दू छन् भने तिनोहरूप्रति डाह र ईर्ष्या पनि छैन । परन्तु नेपालराज्यलाई नै हिन्दूराज्य घोषणा गरेर नेपालोमात्रलाई हिन्दूत्व स्वोकार्ण बाध्य गराइएको कुरा भने पूर्ण अप्रजातान्त्रिक र नेपाली धर्मलोप गर्ने दुःसाहस चाहिँ आजको नेपाली संविधानले गरेको छ । राम्रै छोरा जन्मेपनि अपांग भएमा त्यस सन्तानप्रति आमाबाबुको सन्तोष चाहिँ रहँदैन । उनमा हीनताभास सधैं रहिरहन्छ । हाम्रा हजारौं विभिन्न धर्माबलम्बीहरूको बलिदानले प्राप्त भएको नेपाली संविधान धार्मिक रूपमा अपांग भएर प्रादुर्भाव भएको छ । हिन्दूराज्य बनाउनेहरू ज्यादै संकुचित भएर मानवअधिकारलाई समेत बिर्सेर स्वयं अपमानित बनेका छन् । जबर्दस्ती मपाईं हुनेहरूप्रति अरूको कस्तो धारणा रहन्छ भन्ने कुरा उदार मानिएको हिन्दूधर्माबलम्बीलाई थाहा अवश्य हुनुपर्ने हो ।

खैर, समय बलवान् हुन्छ । यो कसैको बशमा रहँदैन । यदि रहन्छ नै भने पनि सहृदयी उदारहरूको बसमा रहन सक्ला, क्रूर कट्टरपन्थी एकछत्रीहरूको बशमा भने यो कदापि रहनेछैन, त्यो त भविष्यले देखाउने कुरा हो । आनन्दभूमि आशा राख्दछ कि नेपाल धार्मिक क्षेत्रमा मेरो गोरुको बान्है टकाको रूपमा रहनुबाट बच्नेछ ।

संगायना परिचय

(बुद्धपरिनिर्वाणपछिका घटना)

(संगायनावोध धर्मदेशनाको अवसरमा भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरद्वारा पढेर सुनाउनु भएको । -सं०)

जन्मदेखि नामरूप साथ लागेको हुन्छ । जन्मसँग- रागी भिक्षुहरूले भने “संस्कार अनित्य हो, कहाँबाट सँगै मरणपछि लागेको हुन्छ । राग, द्वेष र मोह क्षय नित्य हुन सक्ला !” भन्दै होश र धैर्य राखी बसे । मइसकेकाहरूमात्र फेरि जन्मिंदैनन् ।

यही भवसंसारभित्र जन्मिनुभएर पनि सम्यक्- सम्बोधि लाभ गरी शाक्यमुनि गौतम बुद्ध पनि ८० वर्ष- को उमेरमा कुशीनगरका मल्लहरूको शालोद्यानमा आज- मन्दा २५३३ वर्षअघि महापरिनिर्वाण हुनुभएको थियो ।

महाकश्यप महास्थविर पावाबाट कुशीनगर जानको लागि ५०० भिक्षुहरूको साथ बाटो हिँडिरहनु- भएको थियो । बाटोको एक छेउमा विश्राम गरिरहनु- भएको बेलामा वहाँले एक आजीवक आइरहेको देखनु- भयो । उसको हातमा मन्दार फूल पनि थियो । अनि महास्थविरले उनीसँग सोध्नुभयो-

“आवुसो ! हात्ता शास्ता गौतम बुद्धलाई चिन्नु- हुन्छ ?”

अनि उनले “वहाँ कुशीनगरमा महापरिनिर्वाण हुनुभएको एक हप्तामात्र भयो” भनी आफूले त्यहाँबाट ल्याएको मन्दार फूल पनि देखायो ।

यो कुरा सुनेर त्यहाँ बसिरहेका भिक्षुहरू रुन थाले । त्यहाँ जो ती श्रवीतरागी भिक्षुहरू थिए तीमध्ये केही भिक्षुहरू थाप्लोमा हात राखी रुन थाले । लडीबुडी गर्दै रुनथाले । धेरै चाँडै भगवान् परिनिर्वाण हुनुभयो, धेरै चाँडै सुगत परिनिर्वाण हुनुभयो र धेरै चाँडै लोकबाट बाँच्न लुप्त भयो भनी कराउन थाले । त्यहाँ भएका वीत

यस्तो रवाबासी भइरहेको बेलामा “किन रोड- रहेको ? वहाँ छउज्जेलसम्म वहाँले जहिले पनि यो गर्नु- पछं त्यो गर्नुपछं भनी हामीहरूलाई बाँधनको निमित्त हामीहरूलाई सताई नियममात्र बनाउनुहुन्थ्यो । अब हामी वहाँको बन्धनबाट मुक्त भयौं । अब हामी जे चाहन्छौं त्यही गर्नेछौं । जे चाहन्छौं त्यो गर्दैनौं” भनी सुभद्र भन्ने एकजना वृद्ध प्रब्रजित भिक्षुले भन्थे । यो कुरा सुन्दा महास्थविरको मनमा वाण घोचे जस्तै भयो ।

अनि महाकश्यप महास्थविरले भन्नुभयो-

“आवुसो ! त्यस बखत त्यस समूहमा सुभद्र भन्ने वृद्ध प्रब्रजित बसेका थिए । अनि सुभद्र वृद्ध प्रब्रजितले ती भिक्षुहरूलाई यसो भने- “आवुसो ! भइहाल्यो शोक र विलाप नगर । हामी ती महाश्रमणबाट सुविमुक्त भयौं । यो गर्नु ठीक छ, यो गर्नु ठीक छैन” भन्ने कुराबाट हामी पीडित थियौं । अब हामी जे चाहन्छौं त्यो गर्नेछौं र जे चाहन्छौं त्यो गर्नेछैनौं ।”

सुभद्रको यो वचन सुनेर महाकश्यप महास्थविरको मनमा संवेग उत्पन्न भयो ।

“अहो ! भगवान् परिनिर्वाण हुनुभएको भरखरै एक सातामात्र भयो । अहिलेसम्म वहाँको सुवर्णमय शरीर छँदै छ । दुःख गरी प्राप्त गर्नुभएको शासनमा यति चाँडै काँडा उत्पन्न भयो । यदि यस्ता नरात्रा विचारहरू

बढेर आएको खण्डमा अथवा त्यस्तासँग अरुले पनि साथ दिए भने यो बुद्धशासन चाँडै अन्त हुन सक्छ । सम्भव छ कि भगवान्को पाकचन बितिसक्यो भन्दै पापक भिक्षुहरूलाई पक्ष प्राप्त भई चाँडै नै सद्धर्म लोप हुन सक्छ । जब-सम्म धर्मविनय रहरहन्छ तबसम्म शास्ताको सद्धर्म बितेको हुन सक्दैन अर्थात् लोप हुन सक्दैन ।”

“यदि यो बुद्ध भिक्षुलाई यहाँ सेतो कपडा लगाउन लगाई खरानी घस्न लगाई निकाले भने मानिसहरू” श्रमण गौतमको शरीर छँदा नै श्रमणहरूको झगडा भयो” भनी हामीलाई दोषारोपण गर्न सक्छन् ।”

“भगवान्ले देशना गर्नुभएको मर्म मार नबुनेका फूलहरू जस्तै हुन् । त्यस्ता फूलहरूलाई हुरिबतासले तितरबितर पार्न सक्छ । त्यस्तै गरी यहाँ पनि यस्तै पापक भिक्षुहरू बढ्दै आएको खण्डमा समय बित्दै जाँदा विनयमा एउटा दुई शिक्षापदहरू नाश हुन सक्छन् । सूत्रहरूमा पनि एक दुइटा अंशहरू नाश हुन सक्छन् । अघि धर्ममा पनि एउटा दुइटा खण्डहरू लोप हुन सक्छन् । यसरी मूल नाश भएपछि क्रमशः हामी पिशाच जस्तै हुन सक्छौं । अतः धर्म संगायना गर्नुपर्छ ताकि सद्धर्म चिरस्थायी हुन सकोस् । यस्तो भएमा बलियो धागोमा बुनेको फूल जस्तो भई यो धर्मविनय निश्चल भई स्थिर रहनेछ ।”

यस्तै कारणहरू देख्नु भई भगवान्ले मलाई तीन गाउँ त बाटो हेर्न आउनुभएको होला । आफ्नो चीवर मलाई दिनुभई चीवर परिवर्तन गर्नुभएको होला । आकाशमा हात चलाई चन्द्रोपम प्रतिपदाको उपदेश मलाई साक्षी राखी बताउनुभएको होला । तीन तीन पटक शासनको दायाद मलाई सुम्पिदिनुभएको होला । जति-ज्जेलसम्म म प्रथमादि ध्यानमा बस्न सक्छु त्यतिज्जेल-सम्म कश्यप पनि बस्न सक्छन् भनी भन्नुभएको होला ।

यसरी मलाई भगवान्ले आफ्नो स्थानमा राख्नुभई संग्रह गर्नुभयो । म जस्ता भिक्षु छँदाछँदै शासनमा हानी गर्नुहुन्न । अधर्मवादी बलियो हुन नपाउँदैं, धर्मविनयवादी सबल हुन नपाउँदैं, अधर्म प्रकाश हुनुभन्दा अगावै धर्म र विनयको संगायना गर्नुपर्छ । अनि भिक्षुहरूले आ-आफ्नो सामर्थ्य अनुसार अध्ययन गरी उचित र अनुचित छुट्याउन सक्नेछन् अनि यी पापी भिक्षुहरू स्वयं निग्रहित हुनेछन् र फेरि शिर ठाडो पार्न सक्नेछैनन् । शासन स्थिर भई अभिवृद्धि हुनेछ र वहाँले मेरो मनमा यस्तो कल्पना उठेको थियो भनी कसैलाई नभनी भिक्षुहरूलाई धर्म दिनुभयो ।

भगवान्ले यस्तो पनि भन्नुभएको छ-

“यो बोधु आनन्द, मया धम्मो च विनयो च देसितो पञ्जत्तो सो वो ममच्चयेन सत्था ।”

“आनन्द ! तिम्रोहरूलाई जो मैले धर्म र विनयको सम्बन्धमा उपदेश गरेको छु र प्रकाश पारेको छु त्यही नै म मरेपछि तिम्रोहरूको शास्ता हुनेछ ।”

संगायना गर्ने प्रस्ताव

एक हप्ताभित्र नै भगवान् परिनिर्वाण भएको खबर जम्बुद्वीपमा फैलिएर गयो । मगधमा आठ देशबासी-हरूले भगवान्को शरीरधातु माग्न दूत पठाए । अस्वि-धातु आठ आठ भाग बाँडिदिए ।

त्यस बखत त्यहाँ राजपरिवारमात्र नभई साधारण मानिसहरूको साथ भिक्षुहरूको पनि ठूलो जमघट थियो । सात लाख भिक्षुका संघस्थविर हुनुभएका महाकश्यप स्थविरले यस्तो सोचनुभयो ।

“यस्तो संघसन्निपात फेरि हुन गाह्रो छ । यति सोचनु भई आफू बाटामा आइरहेको बेलामा सुभद्र भिक्षुले

भनेको कुरा र आफ्नो मनमा लागेका कुरा जम्मै वहाँले भिक्षुसंघलाई सुनाउनुभयो । धातु विभाजन गरेको दिनमा यो कुरा वहाँले सुनाउनुभएको थियो । अन्तिम फेरि वहाँले “आवुसो ! त्यसो भएको हुनाले हामीले धर्म र विनयको संगायना गरौं” भनी प्रस्ताव राख्नुभयो ।

वहाँको प्रस्तावको कुरालाई अनुमोदन गरी त्यसबेला त्यहाँ भेला भएका अपार भिक्षुसंघले त्यसलाई “त्यसो भए भन्ते ! तपाईं नै स्थविर भिक्षु चुन्नुहोस्” भनी भने ।

त्रिपिटक प्रभेद जान्ने सबै परिश्रमिहरू प्रतिस्मिन्नालाभी महानुभावहरू त्यसमा पनि धेरै जसो भगवान्ले एतदत्र स्थानमा राख्नुभएका त्रिविद्याधारी क्षीणाश्रवीहरूमात्र लिई चार सय उनान् सय जना भिक्षुहरूले यसो भने- “भन्ते ! यो आयुष्मान् आनन्द यद्यपि शंख हुनुहुन्छ तैपनि वहाँ छन्द, द्वेष, मोह र भय जस्ता अगतिमा (=पक्षमा) जान सक्नुहुन्न । भगवान् समक्ष वहाँले धर्म र विनय अध्ययन गर्नुभएको छ । भन्ते ! त्यसो हुनाले आयुष्मान् आनन्द स्थविरलाई पनि चुन्नुहोस् ।

यसरी भिक्षुहरूको अनुमतिबाट चुनिएका आयुष्मान् आनन्दसँग पाँच सय भिक्षु संगायनाको लागि चुनिएका थिए ।

अनि स्थविर भिक्षुहरूलाई यस्तो लाग्यो- “अब हामीले धर्म र विनयको संगायना कहाँ गरौं ?” फेरि भिक्षुहरूको मनमा यस्तो लाग्यो- “राजगृह महागोचर सम्पन्न छ । शयनासनहरू पनि प्रशस्त छन् । अतः त्यहाँ वर्षावास गरी धर्म र विनयको संगायना गरौं । अरू भिक्षुहरूले राजगृहमा वर्षावास नगरुन् ।”

“यो चाहिँ हामीहरूको चिरस्थायी हुने काम हो । यदि कोही अवाञ्छनीय व्यक्ति संघमा बसी बिघ्न गरेमा

आनन्दभूमि

काम असफल हुन सक्छ ।” यति सोच्नु भई महाकश्यप महास्थविरले संघको प्रचलित नियम अनुसार यस कुरालाई औपचारिकता दिलाउन यसरी ज्ञापन गर्नुभयो-

क) “आवुसो संघ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यदि संघलाई चित्त बुझ्छ भने यी पाँच सय भिक्षुहरू एकत्रित भई राजगृहमा वर्षावास गरी धर्म र विनयको संगायना होस् । अरू भिक्षुहरूले राजगृहमा वर्षावास नगरुन् । यो जपित हो ।

ख) “आवुसो संघ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यी पाँच सय भिक्षुहरूलाई राजगृहमा वर्षावास गरी धर्म र विनय संगायना गर्नको निमित्त संघले चुन्दछ । अरू भिक्षुहरूले राजगृहमा वर्षावास नगरुन् । राजगृहमा वर्षावास गरी धर्म र विनय संगायना गर्ने यी पाँच सय भिक्षुहरूलाई र राजगृहमा वर्षावास नगर्नेमा जो भिक्षुहरूको चित्त बुझ्छ सो चुप लागुन् । जसको चित्त बुझ्दैन सो बोलुन् ।”

कसैले केही न भने पछि वहाँले फेरि यसो भनी सर्वसम्मतिले प्रस्ताव पारित भएको घोषणा गर्नुभयो-

ग) “संघले राजगृहमा वर्षावास गरी धर्म र विनय संगायना गर्न यी पाँच सय भिक्षुहरूलाई सम्मत गर्छ । अरू भिक्षुहरूले राजगृहमा वर्षावास गर्नुहुन्न । यो संघलाई चित्त बुझ्छ । त्यसैले चूप छ । म यस्तो धारणा गर्छु ।”

“यसरी संघले निर्णय गरिसकेपछि पाँच सय भिक्षुहरू बाहेक अन्य भिक्षुहरूले राजगृहमा वर्षावास नगर्नु भन्ने प्रस्ताव पनि सर्वसम्मतिले पारित भयो ।

“अनि धर्म र विनय संगायना गर्नको निमित्त स्थविर भिक्षुहरू राजगृह जानुभयो ।”

त्यहाँ वर्षावास समाप्त गरी अजातशत्रु महाराज

को सहयोगबाट अठार वटा विहारहरूको जीर्णोद्धारको कार्य पूरा गरी स्थविर भिक्षुहरूले राजालाई सूचित गरे-

“महाराज ! जीर्णोद्धारको काम सिद्धियो । अब धर्म विनयको संगायना गर्नेछौं ।”

“भन्ते ! ठीक छ, विश्वस्त भई गर्नुहोस् । मेरो आज्ञाचक्र, तपाईंहरूको धर्मचक्र हुनेछ । भन्ते ! आज्ञा दिनुहोस् मंले के गर्नुपर्ने ?”

“महाराज ! धर्म संगायना गर्नेहरूको निमित्त बस्ने ठाउँको प्रबन्ध गर्न पाए हुन्थ्यो ।”

“भन्ते ! कहाँ गरौं त ?”

“महाराज ! वेभार पर्वतको सप्तपर्णि गुफाको अगाडि गर्नु वेश होला ।”

“हवस् भन्ते !” भनी अजातशत्रु राजाले त्यहाँ विश्वकमलि बनाएको जस्तो गरी भित्ता, लट्टा, सिढी आदि राम्ररी भाग लगाई छुट्याई बनाए । अनेक प्रकारका ध्वजा पताका तथा मालाहरूले सुसज्जित पारे । अनि पाँच सय भिक्षुहरू बस्नको लागि बनाइएको महामण्डपमा अमूल्य बिछ्यौनाहरू बिछ्याए । दक्षिणतिर अडेस लिई उत्तरपट्टि हेर्ने गरी मण्डपको बीचमा स्थविरको निमित्त, पूर्वतिर हेर्ने गरी बुद्ध भगवान्लाई योग्य हुने गरी धर्मासन राखी त्यसमा हात्ती दाँतको डाँठ भएको पंखा राखी भिक्षुहरूलाई “भन्ते ! मेरो काम सिद्धियो” भनी निवेदन गर्न पठाए ।

त्यसबखत आयुष्मान् आनन्दलाई सुनाउने जस्तो गरी भिक्षुहरूले यस्तो भन्न थाले- “यो भिक्षुसंघमा एक भिक्षु क्लेश दुर्गन्ध फेलाई बसेको छ ।” यो सुनी स्थविरले “यो भिक्षुसंघमा क्लेश दुर्गन्ध फेलाई बस्ने भिक्षु अरु कोही छैन । यो चाहिँ अवश्य पनि मलाई नै भनेको होला” भनी विरक्तिनुभयो । कोहीले त आयुष्मान्

आनन्दलाई यस्तो पनि भने-

“आनन्द ! भोलि भिक्षुहरू भेला हुँदैछन् । तिम्रो चाहिँ अहिलेसम्म गर्नुपर्ने बाकी भएका शंख नै छौं । अतः तिम्रो सम्मेलनमा जान योग्य छैन । अप्रमत्त हौं ।”

अनि आयुष्मान् आनन्दले “भोलि सम्मेलन हुँदैछ । शंख समान भई सो सम्मेलनमा जानु उचित छैन” भन्ने ठानी रातको धेरै बेरसम्म कायगता स्मृतिले बिताउनु भई रातको प्रत्युष समयमा चक्रमण गरिरहनुभएको बेलामा विशेष अधिगमन प्राप्त गर्न नसक्दा वहाँको मनमा यस्तो लागेको थियो-

“भगवान्ले मलाई आनन्द ! तिम्रो पुण्यवान् छौं समाधिमा संलग्न हौं, चाँडै नै तिम्रो अनाश्रवी हुनेछौं ।”

बुद्धहरूको कुरामा कुनै भूलचुक हुन सक्दैन । मेरो उद्योग वीर्य उत्सन्न भएकोले चित्त अस्थिर भएको होला । अतः वीर्यलाई मध्यस्थ गर्नुपर्ने । यति सोची चक्रमण स्थलबाट ओल्ही खुट्टा पखाली विहारभित्र गई खाटमा बसी एक छिन विश्राम गर्नेछु भनी लेट्न लाग्नु हुँदा दुई खुट्टा जमीनबाट उठार्ई शिर तकियामा राजन तपाउँदै अनुपादानी भई आलवबाट चित्त विमुक्त भयो । अनि आयुष्मान् आनन्द अरहन्त भएर नै सभामा जानुभयो ।”

धर्म र विनयको संगायन

अनि स्थविर भिक्षुहरू कृष्णपक्षको पञ्चमीको दिन भोजन गरिसकेपछि पात्र चीवर ठाउँ ठाउँमा राखी धर्मसभामा सम्मिलित भए । आयुष्मान् आनन्द पनि अरहन्त भई “अब सम्मेलनमा जान ठीक भयो” भनी प्रफुल्लित भई एकांश चीवर गरी बन्धनबाट मुक्त भएको तालको फल जस्तै भई, पाण्डुकम्बलमा राखेको मन्त्र

जस्तो भई बादलबाट मुक्त भएको चन्द्रमा जस्तै भई,
बिहानको सूर्यको किरणले स्पर्शित भई विकसित भएको
कमलफूल जस्तै परिशुद्ध भई र प्रकाश फैलाउँदै श्री
शोभाले युक्त भई आफूले अरहत्व प्राप्त गरेको कुरा प्रकट
पार्ने जस्तो गरी जानुभयो ।”

अनि वहाँलाई देखेर आयुष्मान् महाकश्यपले
यस्तो भन्नुभयो—

“अहा ! अरहन्त हुने आनन्दलाई कति शोभा
दिन्छ । यदि शास्ता हुनुभएको भए अवश्य पनि वहाँले
आनन्दलाई साधुकार दिनुहुन्थ्यो होला । शास्ताले दिने
साधुकार अब म दिनेछु” भनी तीन बार साधुकार दिनु-
भयो ।

त्यो बेला त्यस सभामा धुताङ्गधारीहरू मध्येमा
अग्रस्थान प्राप्त महाकश्यप महास्थविर, बहुश्रुतमा अग्र-
स्थान प्राप्त आनन्द महास्थविर, विनयमा अग्रस्थान प्राप्त
उपालि महास्थविर, दिव्यचक्षुमा अग्रस्थान प्राप्त अनुहृद्
महास्थविर, प्रतिभाण अर्थात् बुझ्न सक्नेमा अग्रस्थान
प्राप्त वङ्गीस महास्थविर, धर्मकथिकमा अग्रस्थान प्राप्त
पूर्ण मन्त्राणिपुत्र, विचित्र धर्मकथिकमा अग्रस्थान प्राप्त
कुमारकाश्यप तथा संक्षेपमा भनेको कुरालाई विस्तार-
पूर्वक बुझ्नसक्नेमा अग्रस्थान प्राप्त महाकोट्टित महा-
स्थविरहरूका अलावा अरु पनि धेरै अग्रस्थान प्राप्त
महास्थविरहरू उपस्थित थिए ।

(कविता)

अनित्य जीवन

—लक्ष्मी श्रेष्ठ

मैले ठानेँ जीवन अति रमाइलो
मैले ठानेँ जीवन अति हौसलापूर्ण
तर यी सबै मेरो अज्ञानतामात्र रहेछ ।

मैले ठानेँ जीवन यथार्थ छ
मैले ठानेँ जीवन अनमोल बस्तु हो
यी सब मेरा भ्रम र सपनातुल्य रहेछ ।

मैले ठानेँ जीवन सुखको घडा हो
मैले ठानेँ जीवन संघर्षहीन छ
तर यी सबै मेरा केटाकेटीपन अनि अनित्य रहेछ ।

भिक्षु महावीर महास्थविर

□ रत्नसुन्दर शाक्य

नेपालमा प्रायः गरी राणाकालमा जो श्रद्धालु बौद्ध उपासकोपासिका प्रवृजित हुने चाहना गर्छन्, वहाँहरू घेरै जसो स्वयम् वा प्रेरकद्वारा बुद्धको परिनिर्वाण स्थल कुशीनगरमा गई पूज्य चन्द्रमणि महास्थविर (सन् १८७६-१९७२) को हातबाट प्रवृज्या लाभ गर्नु-भएकाहरू प्रशस्त छन्, जसमा प्रमुखतः वर्तमान संघनायक प्रज्ञानन्द महास्थविर, भिक्षु धर्मालोक (सन् १८९०-१९६७) भिक्षु शाक्यानन्द, भिक्षु अमृतानन्द (१९७५-२०४७), सुबोधानन्द, विवेकानन्द (वि. सं. १९७३-१९४२), बुद्धघोष, अश्वघोष, कुमार काश्यप चन्द्र, सुदर्शन आदि हुन् । अतः नेपालमा स्थविरवाद बुद्धधर्म प्रचार प्रसार वा पुनरुद्धार गर्नमा जुन देश कुशीनगर र ऊ चन्द्रमणि महास्थविरको रहेको छ, त्यो अग्रगण्यको रूपमा रहेको कुरा सबैलाई अवगत भएको हो ।

तर शायद, हामी मध्ये कतिपयले कुशीनगरको यात्रा अत्याख गरे होलान्, तैपनि गतः शताब्दीका त्यस प्रथम उत्तर भारतीय बौद्ध भिक्षुको बारेमा केही पनि परिचय प्राप्त गरेको छैन होला जो कुशीनगर जस्तो उजाड एवं जन शून्य खण्डहरू (भग्नावशेष) मा सन् १८९० देखि (पहिलो पटक) एउटा झोपडी बनाई बसोबास शुरू गरी कुशीनगरको सुरक्षा गर्दै आए, जसले सन् १८९५ मा, ऊ चन्द्रमणि महास्थविरलाई सम्पर्क भए देखि हरतरहले शिक्षा दीक्षा दिई एक प्रखर धर्म-प्रचारक बन्न मदत दिए । ऊ चन्द्रमणिलाई संस्कृत, पालि, बंगला र हिन्दी आदि भाषाको ज्ञान रात्ररी दिला-

उन त्यस भारतीय भिक्षुले कलकताको कलेज स्ववायरमा जीवनानन्द विद्यासागर र संस्कृत कालेजका प्रमुख श्री गोविन्द शास्त्री कहाँ पनि पढाईको प्रवन्ध गरिदिनु-भएको थियो । त्यहाँपछि गाजीपुरमा पं. जानकीराम कहाँ पनि पढाउन ल्याउनुभएको थियो । यसरी ऊ चन्द्रमणिलाई शुरूको भारत प्रवासकालमा त्यस भारतीय भिक्षुले हरतरहले मदत गर्नुभएको थियो, वहाँ हुनुहुन्छ भिक्षु महावीर महास्थविर ।

भिक्षु महावीरको जन्म महावीर सिंहको रूपमा सन् १८३३ मा बिहार प्रान्तको रूपपुर नामक एक गाउँमा भएको थियो । वहाँ त्यस वीर योद्धा बाबु-कुँवर सिंहका भतिजा थिए, जसले अंग्रेजको विरुद्ध सन् १८५७ मा स्वतन्त्रताको निमित्त संग्रामको अन्तमा बाबु कुँवरसिंहले वीरगति प्राप्त गरे । त्यस स्वतन्त्रता संग्राममा महावीरसिंहले पनि कुँवरसिंहलाई साथ दिएका थिए, त्यसवेला नै वहाँ "जैसा नाम बैसा काम" भइ-सकेको थियो । वहाँ शारीरिक बलले सम्पन्न २५ वर्षका जवान भइसकेको थियो । वहाँ त्यसवेला सम्मनमा एक हठ्टा-कट्टा पहलमानको रूपमा प्रसिद्धि समेय पाइसकेको थियो । वहाँ लट्टी, तलवार र भाला आदि चलाउनुमा पनि त्यत्तिकै निपुण भइसकेका थिए । त्यसकारण वहाँको गाउँमा कहिल्यै चोर, डाँकूले आक्रमण गर्न साहस गर्न सकेको थिएन ।

अंग्रेज सेनासित भएको त्यस १८५७ को युद्धमा कुँवरसिंहले वीरगति प्राप्त गर्नुले उनका सगो-सगो

अमर सिंहले पनि देश छोडी भागेकोले महावीरसिंह एकलो हुन गयो, जसको कारणले गर्दा वहाँले पनि आफ्नो केही पहलवान साथीहरूको एक गुट बनाई उत्तर प्रान्त छोडी दक्षिणतर्फ लाग्नुभयो । वहाँहरूको जीविका कुशती लडी इनाम प्राप्त गरी खाई-पिई-बचाई झन्-झन् दक्षिण तर्फ जानु थियो । यसरी वहाँहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा धुम्दै मद्रास सम्म पुग्नुभयो ।

वहाँहरू इन्दौर (मध्यप्रदेश) को बाटोबाट मद्रास पुग्नुभएको थियो । मद्रास सम्म पुगेको बेला वहाँको एक मित्रमात्र बाकी रही अन्य सबैले एक-एक गरी छोडेर गइसकेका थिए ।

महावीरसिंहले मद्रासमा एक प्रसिद्ध मुसलमान पहलवानसित आखिरी कुशती लडेको थियो, जुन कुशती हेर्न कतिपय यूरोपिनहरू पनि उपस्थित थिए । यस कुशती जित्ने बापत महावीरसिंहलाई एक हजार रूपैयाँ इनाम प्राप्त भएको थियो, जसमा आधा (पाँच सय) साथीहरूलाई खुशियालीमा खान-पानको निमित्त खर्च गर्नुभएको थियो ।

मद्रासबाट वहाँ फेरि रामेश्वरम् पुग्नुभयो, यसबेला सम्मनमा वहाँको एक साथीले पनि छोडिसकेको थियो । यसरी महावीरसिंह एवल समुद्रपार श्रीलङ्का पुग्नुभयो । श्रीलङ्कामा वहाँले आफ्नै प्रान्त (जगदीशपुर) का एक परिचित व्यापारीलाई भेटेको थियो, जसले महावीरसिंहलाई सदा उसैकहाँ रहन आग्रह गरे, जसअनुसार महावीरसिंह पनि पाँच वर्षसम्म उसै कहाँ रह्यो जीवन निर्वाह गरे ।

श्रीलंकामा महावीरसिंह एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा धुम्दै-फिदै रहेको बेला एक दिन अचानक पेटको रोगले ग्रसित भई सडकमै छटपटिरहनुभयो । त्यस

सडकको नजिकै एउटा विहार रहेछ । त्यस विहारको एक प्रमुख भिक्षु इन्द्रासभ महास्थविरले वहाँलाई देखी विहारभित्र लग्नुभयो । त्यस विद्वान् महास्थविरले त्यस अपरिचित रोगीलाई सेवा सुश्रुवामात्र गरेको होइन वहाँको हिन्दूविचारधारा (जात-पात आदिको मिथ्या विश्वास) लाई विस्तार-विस्तार परिवर्तन गर्दै लानु भएको थियो । अतः महावीरसिंह विस्तार-विस्तार बौद्ध शिष्टाचार एवं धर्मप्रति प्रभाव पार्नगएको कारण इन्द्रासभ महास्थविरकै हातबाट "श्रामणेर महावीर" हुनुभयो ।

वहाँले आफू श्रामणेर भएदेखि जीवनमा एक किसिमको अद्भूत सुख र शान्ति प्राप्त भएको कुरा महशुस गर्नुभयो । वहाँले विस्तारै चित्तको एकाग्रता र संयमतर्फ पनि ध्यान दिनुभयो, पालिभाषामा पनि वहाँले असाधारण ज्ञान हासिल गर्नुभयो । वहाँको पालिशुद्ध उच्चारणबाट प्रसन्न (सन्तुष्ट) भई लंकाको एक धनी दाताले वहाँलाई नरिवलको एउटा बगँचा समेत प्रदान गरेको थियो जुन बगँचा वहाँले गुरुलाई समर्पण गर्नुभयो । त्यस्तै वहाँले प्रवृजित भएदेखि रूपैयाँ पैसा नछुने नियम (अपरिग्रह) पनि पालन गर्नुभएको थियो । जुन नियमको पालनले देवरिया स्टेशनमा एक कुल्लीको लागि चार आना दिन १५००१- रूपैयाँ भएको बाकस खोली चार आना दिन १५००१- देखाउनुपरेको थियो । यो दृश्य त्यहाँ दुई-तीन जनाले देखेका थिए । पछि जब राती बेलगाडीमा बसी वहाँ कुशीनगर आइरहनुभएको थियो, तब ५, ६ जना डाँकू आई वहाँ निदाई आइरहेको बेलगाडालाई नै पल्टाई सबै रूपैयाँ लिई भागेको थियो । यो वहाँ निदाएर आएकोले मात्र लूट गर्न सकेको थियो । तत्र ५, ६ जना आएर वहाँमाथि केही गर्न सक्ने थिएन । वहाँलाई आफ्नो शक्तिमाथि पूरा विश्वास थियो ।

वहाँ श्रामणेर भएको केही महिनापछि आफू बर्मामा गई उपसम्पन्न हुने मनसाय भएको कुरा आफनो गुरुलाई व्यक्त गर्नुभयो । अतः गुरु इन्द्रासभ महास्थविर र कोलम्बो, विद्योदय परिवेणका प्रधानाचार्य एवं संघनायक हिव्कडुवे श्री सुमंगल महास्थविरको सिफारिस-पत्र (परिचयात्मक-पत्र) लिई श्रामणेर महावीर सन् १८८४ मा बर्मा पुग्नुभयो र त्यही वर्ष उपसम्पन्न हुनुभयो, तर त्यसबेला बर्मामा अज्ञान्ति मच्चिरहेको कारणले उपसम्पदा दिनभएका गुरुले भिक्षु महावीरलाई तुरुन्तै श्रीलंका फर्कने सल्लाह दिनुभयो ।

भिक्षु महावीर बर्माबाट श्रीलंका फर्कन कलकत्ता आउनुभयो तर वहाँ कलकत्ता पुग्नासाथ बौद्ध तीर्थस्थलहरू घुम्ने अभिलाषा हुन गएकोले वहाँ बुद्धगया, राजगृह, नालन्दा आदि ठाउँ घुम्दै सारनाथ पुग्नुभयो । सारनाथमा त्यसबेला न त विहारं थियो न त धर्मशाला नै । भिक्षु महावीरले सारनाथको प्राचीन भग्नावशेषका ठूलूला ईंटाहरू आसपासको गाउँमा मात्र होइन बनारसमा समेत आ-आफनो घर बनाउन प्रयोग गर्न वैलगाडामा राख्दै लगिरहेको देखनुभयो, जुन दृश्य देहनासाथ वहाँ सरासर गाडावानको अगाडि गई बलपूर्वक रोकिदियो, मामला (झगडा) बढ्यो । मामला कुनै यूरोपियन अफिसर सम्म पुग्यो, वहाँले बनाउनुभयो कि सारनाथ बौद्धहरूको पवित्र तीर्थस्थल हो, त्यसैले हामीलाई यो सहा हुन सक्दैन कि यहाँका प्राचीन अवशेषहरू नष्ट होउन् । त्यस यूरोपियन अफिसरले भिक्षु महावीरको भर्म बुझेपछि त्यहाँ एउटा चौकिदार (रखवाला)को बन्दोबस्त गर्नुभयो, तबदेखि कसैले पनि एउटा ईंटा सम्म उठाउन साहस गरेन ।

यसको सिलसिलामा भदन्त आनन्द कौशल्यायन (सन् १९०५-८८) ले भन्नुभएको थियो-

“सारनाथ के इतिहास के मूलमें दो नाम हैं- एक उस युगके प्रथम भारतीय बौद्ध भिक्षु महावीर स्वामीका और दूसरा अनगारिक धर्मपालका । यह दो विभूतियाँ न होती, तो आजका सारनाथ नहोता ।”

हो पनि, जुन बैला भिक्षु महावीरले त्यो कदम चाल्नुभएको थियो, त्यसबेला भारतमा पुरातत्त्व विभाग नै जन्मेको थिएन, न त कुनै उत्खनन नै भएको थियो । सन् १९०४ देखि १९१२ सम्म भएको खुदाई पनि पछिकै थियो । अझ पुरातत्त्व विभागको तर्फबाट र त्यो भन्दा अगाडि सन जान मार्शल तथा सर जान कनिंघमले गरेको उद्धार नै पछिको देन थियो ।

भिक्षु महावीर सारनाथबाट कुशीनगर जानुभयो । त्यसबेला सम्मन्मा (सन् १८७६ मा) गुप्तकालीन तथागतको परिनिर्माण मूर्ति उत्खननबाट प्राप्त भइसकेको थियो । भिक्षु महावीरलाई अन्य तीर्थस्थलहरू भन्दा कुशीनगरमा विशेष प्रभाव पर्न गयो, जसको कारण एक साल बाद फेरि एक बर्मी दायक साथ लिई २०० उपासकोपासिका लिई तीर्थ यात्रा गर्न आए र कुशीनगर पुग्नुभयो । यस पटक वहाँले जति सक्थे त्यति चाँडो आई कुशीनगरमा स्थाई बसोबास गर्न आउने निधो गरी फर्कनुभयो । त्यस कारण कलकत्ताबाट आखिरमा सन् १८९० मा कुशीनगर आउनुभई एउटा झोपडीबाट बासोबास शुरु गर्नुभयो । त्यसबेला कुशीनगर आसपासका किसानहरू वहाँका अन्नदाता थिए । विस्तारै विस्तारै वहाँले यात्रीको निमित्त रहन एउटा विहार बनाउने पनि विचार गर्नुभयो । वहाँको यस इच्छालाई एक बर्मादाता र विशेष गरी कलकत्ताका प्रसिद्ध दायक सेठ श्री खेजारी बाबुले आर्थिक सहायता प्रदान गरी महावीर स्वामी आफैले रेखदेख गरी १५,०००।- को

लागतमा सन् १९०२ मा विहार सम्पन्न गरिएको थियो, यो नै वर्तमान शताब्दीको पहिलो भारतीय बौद्ध विहार थियो ।

भिक्षु महावीरको समयमा नै प्रायः गरी कुशीनगरको खुदाई भएको थियो, वहाँकै अगाडि परिनिर्वाण स्तूपको पनि उत्खनन भएको थियो र परिनिर्वाण स्थलको लिखित प्रमाण भेटेको थियो । वहाँले परिनिर्वाण स्तूपको पुनर्निर्माण गर्ने पनि विचार गर्नुभएको थियो तर पुरातत्व विभागले अनुमति दिन विलम्ब गरिराखेको कारण वहाँको जीवनकालमा परिनिर्वाण स्तूपको पुनर्निर्माण हुन सकेन ।

भिक्षु महावीरले कुशीनगरमा मात्र होइन सारनाथमा पनि एउटा धर्मशाला बनाइएको थियो । त्यस्तै बुद्धगया मन्दिरको केही पुनरुद्धार एवं जीर्णोद्धारको निमित्त पनि प्रयत्न गरेर जानुभएको थियो । विशेषतः बंगाली भिक्षु कृपाशरण महास्थविरलाई प्रेरणा दिई लखनउ, कलकत्ता आदि ठाउँमा पनि विहार बनाउन लगाउनुभएको थियो ।

वहाँ प्रव्रजित भएदेखि कहिल्यै कोठाभित्र शयन गर्नुभएको थिएन, सदा विहारको बरण्डामा सुत्ने गर्दथे ।

मृत्युको एक हप्ताअगाडि देखिमात्र वहाँ कोठाभित्र शयन गर्नुभएको थियो । मृत्यु नजिकको तीव्र वेदनामा पनि वहाँ शान्त रहनुभएको थियो ।

अन्तमा, आफ्नो बाकी काम सबै ऊ चन्द्रमणि महास्थविरलाई छोडी वि. सं. १९७६ (सन् १९१९) को चैत्र महिनामा गतः शताब्दीका यस प्रथम उत्तर भारतीय भिक्षुमहावीरले आफ्नो सम्पूर्ण कार्य बुद्धशासनको सुरक्षाको निमित्त पहरदारको रूपमा रही भिक्षुद्वयी (भिक्षु राहुल सांकृत्यायन, आनन्द कौशल्यायन र जगदीश काश्यप) ले दर्शन पाउनु अगाडि नै तथागतको परिनिर्वाण भूमि कुशीनगर में आफ्नो ८६ वर्षको दीर्घ-यात्रा समाप्त गर्नुभयो ।

सन्दर्भ—

- १) बुद्ध और अनुचर— भदन्त कौशल्यायन
—छात्रहितकारी पुस्तकमाला प्रयाग
बु. सं २४८०
- २) बौद्ध विभूतियाँ—भिक्षु धर्मरक्षित
—मनोरञ्जन पुस्तकालय, बनारस १९५४
- ३) स्व. भिक्षु चन्द्रमणि महास्थविरका जीवन परिचय
—भिक्षु ज्ञानेश्वर —कुशीनगर

एक जानकारी

थाइलैण्डका भिक्षु दाउरुद्ध आचार गुणो, जसलाई करुणामय भन्ते पनि भनिन्छ, बाट आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको दाहसंस्कार गरिएको ठाउँमा उपस्थित भई दिवंगत अमृतानन्दको निर्वाण कामना गर्नुभएको थियो ।

स्मृतिसम्प्रजन्यको महत्व

□ लोकबहादुर शाक्य

यावत् पदार्थ नाम रूप संवृत्तिसत्यका दृष्टिकोण-बाट व्यवहार चलाउनमात्र प्रयोग गरिने हो । परमार्थ-सत्य मुताविक तिनीहरू न उत्पत्ति भएका हुन् न निरोध हुने हो । शिर्फ स्वचित्तबाट कल्पित हुन् भन्ने गम्भीर कुरोको बोध भएपछि आध्यात्मिक विकासको शिखरमा पुग्ने हुन्छ । सचेत अथवा अचेतन अवस्थामा गरिने कर्म-द्वारा संस्कार हुने सिद्धान्त प्रतीत्यसमुत्पादको नियम हो । ग्रामाको गर्भमा विज्ञान उत्पत्ति भएर नामरूप प्रकट हुन्छ । जुनसुकै वस्तु तथा रूपमा मनको दृष्टि परेपछि वेदना उत्पत्ति हुन्छ । वेदनाको प्रभावद्वारा राग द्वेष रूपी संस्कार मनोविज्ञान प्रकट हुन्छ । आँखा, नाक, कान, जिभ्रो तथा शरीर सहित पंच इन्द्रियको कार्य अलग अलग भए पनि त्यसको संचालन चित्तद्वारा हुन्छ । चित्तबाट नाम रूप रङ्ग र कल्पनाको सिर्जना हुन्छ । कीट पतङ्ग सहित सारा प्राणीको अहंकार ममकार रूपी म, मेरो भन्ने भावना पैदा भैरहुनु पनि चित्तकै खेल भन्नुपर्छ । बलेशयुक्त मन निर्मूल गर्न समर्थ भयो भने निर्वाणपथमा पुग्न सुगम हुने हुन्छ ।

चित्तलाई सन्तुलित अवस्थामा राख्न सकिएन भने जीवनमा अनेक समस्या आइरहनेमात्र होइन कुनै काम कुरो सुचारु रूपले सम्पन्न गर्न नसक्ने हुन्छ । आध्यात्मिक विकासको क्रममा चित्तलाई काबुमा राख्ने अभ्यासको निमित्त अनेक उपाय प्रचलनमा ल्याइएको पाइन्छ । बुद्धले देशना गर्नुभएको मार्गमध्ये आफूले आफूलाई चिन्न सक्ने ज्ञान सबभन्दा महत्वपूर्ण भन्नुमा अत्युक्ति हुनेछैन । यसै

सन्दर्भमा एकाग्रतापूर्वक चिन्तन मन गरेर मनलाई स्थिर राख्न स्मृति सम्प्रजन्यको अभ्यास अनिवार्य भएको तथ्य सर्वविदित छ । दीक्षाको माध्यमबाट दैनिक पूजापाठ गरेर ध्यान गर्दा पनि चित्तस्थिर भएको छ छैन बुझ्न समर्थ हुन्छ । जपमाला घुमाएर बुद्ध, धर्म र संघमात्र मनमा एकाग्र गर्न सकेमा उपयुक्त ध्यान हुन्छ । अर्क विषयमा चित्तको दृष्टि परेमा अनेक जरीका कुरा मनमा पर्दछन् र ध्यान नहुने हुन्छ । हुनत अभ्यास नभएसम्म चित्तलाई एकाग्रता गर्न निकै कठिन पर्दछ । चित्त स्थिर गर्ने उपायको रूपमा मन्त्र जपने ठोस क्रिया पनि अपनाउने गरेको छ । कतिपयले दैनिक सूत्र पाठ गर्ने प्रगतिशील पाइला चालेको पाइन्छ । एकचित्तले सूत्रपाठ गरिरहँदा पनि कहिले काहीँ मन भने अर्को ठाउँमा जाने हुन्छ । त्यस्तो अवस्थामा आफूले सूत्रपाठ गरिरहेको सम्झी चित्तलाई मोडेर सूत्रमै एकाग्र गर्ने बानि बसाल्नुपर्दछ । वास्तवमा भन्ने हो भने विद्यार्थीले एकाग्रतापूर्वक गुरुको देशना सुन्ने र एक चित्तले अध्ययन गर्ने गरेमा परीक्षामा अनुत्तीर्ण हुने अवस्था पर्दैन । विषयनामा आनापानभावनाको अभ्यास पनि उपर्युक्त सिद्धान्त अनुरूप चित्त एकाग्र गर्ने पाइला भएको छ । एकाग्रताको निमित्त चित्तले सम्झने बानि नचालिकन हुँदैन । नत्र बिसैर एक काम कुरो गरिरहँदा अर्कमा मनको दृष्टि परिरहन्छ । स्मृतिरूपी सम्झिरहने बानि बसाल्न परेको छ भने सम्प्रजन्य रूपी सचेत भैरहुन पनि उत्तिकै जरुरी छ । सम्झिरहनुपर्ने काम कुरोको दृष्टि अर्कै नपरोस् भनी पहराको रूपमा स्मृति

सचेत भ्ररहनु अनिवार्य छ । नदीमा रहेका अन-
 गन्ती बालुवाको संख्या समान मन्त्र जप गरे पनि स्मृति-
 सम्प्रजन्य भएन भने पुण्य हुँदैन भन्ने वाणी उल्लेख गर्नु
 पनि यहाँ उपयुक्त देखिन्छ । हिंसाव गर्दा पनि स्मृति
 सम्प्रजन्यको अभावमा भुल्न सकिन्छ । देशना श्रवण
 गरिरहँदा अरुसँग कुरा गर्नु पनि स्मृति नभएको ठहर्दछ ।
 ध्यानपूर्वक सुन्ने बानि बसाल्नु शिष्टताका साथै आपनै
 क्षमता बृद्धि गरेर यथार्थ ज्ञान हासिल गर्न समर्थ हुन्छ ।
 मूर्तिकला अथवा जुनसुकै काम कुरो सुसम्पन्न गर्नको
 निमित्त स्मृति सम्प्रजन्यको सिद्धान्तलाई अनुकरण गर्नु
 अनिवार्य छ । पर्याप्त अभ्यास गरिसकेपछि चित्तद्वारा दृष्टि
 नदिए पनि मुखले पाठ गरिरहन सक्ने हुन्छ । कुनै कार्य
 पनि हातबाट मेशिन अनुरूप स्वतः सम्पादन गरिरहन
 सक्ने हुन्छ तर यस्तो अवस्थामा स्मृतिसम्प्रजन्यको ख्याल
 गरेन भने भुल्न सक्ने हुन्छ ।

स्मृत्युपस्थान अनुरूप चार स्मृतिउपस्थान गरिर-
 हनु अति महत्त्वपूर्ण सिद्धान्त भएको छ । सबभन्दा पहिलो
 कायानुस्मृत्युपस्थान मुताबिक शरीर सम्बन्धी चिन्तन
 मनन गरेर, परीक्षा गरेर यसको अस्तित्व छैन भन्ने तथ्य
 बोध गरेर शरीरभित्र बाहिरको लोभ लालच दुर्गुन
 सुमनको आशा शंकाको निवारण गर्नुपर्दछ । शरीर
 भित्रको चक्षु, श्रोत, ध्राण जिह्वा, काय, मन बाहिरको
 रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श, मनको सयोगबाट क्रमशः
 आँखाद्वारा रूप वर्ण आकार राम्रो नराम्रो हेर्ने, कानद्वारा
 मन पर्ने नपर्ने शब्द सुन्ने, नाकद्वारा वास आउने गन्हाउने
 सुँच्ने, जिब्रोबाट मीठो नमीठो स्वाद लिने, स्पर्शबाट
 तातो चीसो, कडा नरम बोध हुने, चित्तबाट धर्म अधर्म,
 कुशल अकुशल, शुभ अशुभ, नित्य अनित्य आदि विचार
 गर्नु बानि बसाल्नुपरेको छ । अज्ञ सम्झनुपर्ने कुरो के छ

आनन्दभूमि

भने सम्यक् दृष्टिलाई मिथ्यादृष्टिबाट छोपिराखेकोले
 मेरो शरीर भन्ने भावना राखी लोभ लालचमा फसेर
 दुःख कष्ट भोगिरहेको देखिन्छ । शरीर भनेको त मासु,
 रगत, हाड, दिसा र पिसाब आदि समूहमात्र हो वास्त-
 वमा नभएको अनित्य सम्झेर बुझेर राग द्वेषमा नफँसिकन
 सचेत भएर शरीरलाई विचार गरिरहनुपर्दछ ।

वेदानुस्मृत्युपस्थान मुताबिक स्पर्शको कारण-
 बाट दुःख वेदना, सुखवेदना, अदुःख-असुखवेदना प्रकट
 हुन्छ । यहाँ पनि मीठो नमीठो आदि मनपर्ने भित्री वेदना
 हुन्छ भने तातो चीसो, नरम कडा, राम्रो नराम्रो आदि
 बाहिरी वेदना हुन्छ । मिथ्या ज्ञानबाट हुने वेदनालाई
 सचेत पूर्वक हर बखत सम्झेर उपासना गरी दुःख सुखको
 दौर्मनस्योपायास निरोध गरिरहनुपर्दछ ।

चित्तानुस्मृत्युपस्थानको सिद्धान्त अनुरूप भित्र
 बाहिर राग सहितको चित्त, द्वेष संयुक्त चित्त,
 द्वेष मुक्त चित्त, मोह सम्बन्ध चित्त र मोह परित्यक्त
 चित्त के हो राम्रो चिन्तन मनन गरेर चित्तको
 स्वभाव निरन्तर सम्झेर उपासना गरी चित्त विचार
 गरेर अप्रमादी भएर चित्त स्थिर गरिराख्नुपर्दछ ।

धर्मानुस्मृत्युपस्थान मुताबिक कुशल-धर्म-पुण्य,
 अकुशल-अधर्मपापको गम्भीर रूपले चिन्तन मनन गरेर
 धर्मको प्रकृति बारम्बार सम्झेर सांसारिक सम्बन्धी
 लौकिक व्यवहारको प्रवृत्तिधर्ममा विराग गरेर लोकोत्तर
 निवृत्तिधर्ममा उपासना गरेर धर्मको विचार विमर्श गर्नु-
 पर्दछ ।

पहिलेका बोधिसत्वहरूले अनेक शील पालन गरेर
 जानुभयो, हामी पनि त्यस्तै तरिकाले शील पालन गर्ने र
 दृढ प्रतिज्ञा गर्नुपर्ने कुराको सहसूस गरी शीलको गुण

सम्झेरहुनु आदि शीलानुस्मृतिको मनसाय अति अनुकर-
णीय छ । आजको बौद्ध गतिविधितर्फ दृष्टि दियो भने
बैरागी भन्ने कैयौं महानुभावहरूले समेत शीलको
देशना गरेतापनि आफैले शील पालन नगर्दा विकृति देखा-
परेको छैन भन्न सकिँदैन ।

अकुशल काम गर्नुहुँदैन र मनलाई असन्तुलन
अवस्थामा राख्न हुँदैन भन्ने कुरो थाहा भए पनि व्यवहा-
रमा उतार्न नसक्ने भैरहन्छ । यसको निम्ति ध्यानभावना
अनिवार्य छ, सो बिना आध्यात्मिक विकास भएको भन्न
मिल्दैन । अकुशल कार्यतिर अग्रसर हुँदा म त खराब काम
कुरोतिर लाग्छु भन्ने सम्झेर सचेत हुनु सबभन्दा महत्व-
पूर्णको पाइला भन्नपर्दछ । त्यस्तै मनमा आकुल व्याकु-
लको भावना उत्पत्ति भयो भने चिन्ताद्वारा हानि सिवाय

फाइदा गर्दैन भन्ने तथ्य कुरो सम्झेर सचेत हुनु उत्तिकै
जरूरी छ । गर्नुपर्ने काम कुरो बिर्सेर निकै असुविधा पर्न
सक्नेतर्फ पनि सचेत हुन आवश्यक छ । अतः आध्यात्मिक
विकासको क्रममा स्मृतिसम्प्रजन्य जग हो । यसको सम-
योचित अभ्यास गरेर व्यवहारमा उन्नत समर्थ नभएसम्म
बुद्धिगलको परमार्थ रूपी विषयना (अन्तर्दृष्टि) मा
पारंगत हुन सम्भव छैन । यहाँनिर यो कुरा पनि उल्लेख
गर्न प्रासंगिक होला कि सिद्धान्त र व्यवहारमा असमा-
नताको कारणले होला धर्ममा पनि विकृति देखापरेको छ ।
अतः स्मृति सम्प्रजन्यको महत्त्वलाई हृदयदेखि चिन्तन
मनन गरेर आध्यात्मिक सिद्धान्तलाई व्यवहारमा उतार्ने-
तर्फ ठोस पाइला चाल्नु समयको माग भएको छ ।

कस्तो राम्रो अनुहार

— अनगारिका माधवी

राम्रो अनुहार कस्तो मुस्कान,
किन्तु बासनाहीन राम्रो फूल फेँ ।
ऊवाट्ट हेर्दा राम्रो रूप
नियालेर हेर्दा विष विष ।
रहर लाग्दो छ पुतली फेँ
किन्तु रहेछ यो कीराको विकास ।
उपकारी देखिन्छ औषधी फेँ
निको पाउँन किन्तु रोगलाई ।

दोष देखिन्न त्यो अनुहारी जीवन
परन्तु खाडल हो त्यो पूर्ण दोषको ।
स्वच्छ शीतल देखिने अनुहार
अहो, भित्र अहं सम घमण्डीभाव ।
अहा, कस्तो राम्रो अनुहार !
परन्तु उपकार विहीन त्यो अनुहार ।

किरातबारे केही जानकारी

- काजीमान कन्दडवा

(नेपालको संविधान २०४६ निर्माणकालमा यस स्तम्भमा छापन किरात सम्बन्धी विद्वान् श्री काजीमान कन्दडवासित अन्तर्वार्ता लिएकोमा टेप बिग्रन गएको हुँदा 'छहरा' साप्ताहिकमा प्रकाशित यो लेख यहाँ प्रस्तुत गरेका छौं ।)

किराती भन्नाले आज भोलि राई लिम्बू र बढीमा याखासम्म मात्र सीमित गरिने परिपाटी बढ्दै गएको देखिए तापनि पौराणिक समयमा बाहुनवादी आदर्श, मान्यता र मूल्यहरूलाई मात्रै हिन्दूहरूले त्यस आदर्श, मान्यता र मूल्यहरूमा विश्वास गर्ने समस्त आदिम जातिलाई अथवा तिब्बती बर्मी समुदायलाई वा हिमालयको उत्तर र दक्षिणतर्फ बसोबास गरेर बसेको मंगोल वंशज सम्पूर्णलाई नै किरात भन्ने गरेका थिए भन्ने कुरो उपलब्ध प्रमाणहरूको आधारमा मानिलिन सकिन्छ । आज मानि लिएका यी किरात जातिको सम्बन्ध हजारौं वर्ष काठमाडौं उपत्यकाका शासन गर्ने किरात वंशसित थियो, थिएन ? थियो भने कस्तो, कुन प्रकारको, कसरी ? भन्ने कुरा अझ खोजकै विषय बनेको छ तापनि उक्त किरात वंशजकै अवशेषका रूपमा दावी गर्ने जाति भने यी नै लिम्बू राई वा याखाहरू नै हुन् अरु हुँदैनन् । यो दावी दावीमात्र नरहेर यसमा केही तथ्यहरू छन् भन्ने पनि आज स्पष्ट हुँदै आएको भने देखिन्छ ।

“शक्ति संगमत्र” को एउटा सूत्र सनुसार पश्चिम तर्फ काश्मीर काबुलदेखि लिएर पूर्वतर्फ कामरूपसम्म र उत्तरतर्फ त्रिविष्टप भनेको भोटतिब्बतको मानसरोबरदेखि लिएर दक्षिणतर्फ दुई महासागर भन्नाले अरब महासागर

र भारतीय महासागरका बीचमा रहेको विन्ध्याचल पर्वत श्रेणीको चौहद्दीभित्रको क्षेत्रलाई किरात देश भनिएको छ । यही चौहद्दी भित्र महा-भारतमा उल्लिखित सात विभिन्न राज्यहरू पर्दछन् । यो कुरो मार्कण्डेय पुराणमा दिएका सात राज्यहरू-

(१) अश्वकूट वा काबुल (२) कुल्य वा कुबु उपत्यका (३) मत्स्य वा उत्तर विहार (४) पौण्ड्र वा बंगाल (५) सुमेर वा आसाम (६) मलाक म्लोक वा लोहित (७) विहन्नर, किरात वा गढवाल र नेपाल भनी राज्यहरूको नाम दिएको कुराबाट पनि यी राज्यहरू समेत शक्ति संगम तंत्रमा तोकिएको चौहद्दीभित्र पर्ने गइ-राखेको देखिन्छ ।

काश्मीरको राज्य र गिनीमा विभिन्न राजवंशको नामावलीमा किरातहरूको उल्लेख हुनु, राजमाला नामक ग्रन्थमा त्रिपुरा राज्य समेत प्रसिद्ध किरातराज्य भएको कुराको दावीको उल्लेख हुनु, श्रीकहरूले उनीहरूको पौराणिक ग्रन्थमा किरा दाइ भनी उल्लेख गर्नु दालेमिल भारतलाई गङ्गावार गङ्गापार भन्ने विभाजन गरी गङ्गा नदीका दुबै किनारामा किरातहरूको संगम पर्ने अलाहवाद वा प्रयागमा किरातहरू र आर्यहरूको युद्ध भएको कुराको विवरण हुनु आदिले पनि किरात देश शक्ति संगमतंत्रमा

उल्लेख भइरहेको क्षेत्र नै हो भन्ने कुराको पुष्टि हुन जान्छ ।

उपर्युक्त कुराहरूको साथै एच० डी० शकालियाले दोश्रो शताब्दी ए० डी० को अभिलेखमा किरातहरूको उल्लेख भएको कुरा लेखेका छन् भने १५४ ए० डी० को खजुकाभ्रोको अभिलेखबाट कलाशमा प्राप्त एउटा मूर्तिलाई काश्मीर नजिकको किरा भन्ने स्थानमा पूजा गरिने गरेको चाख लाग्दो कथा पाइन्छ । पेराया र किरादा नामक दुई प्रमुखहरूले प्रचलनमा ल्याएको मुद्राको उल्लेख कनिङ्गहामले गरिराखेका छन् र उल्लिखित ती प्रमुखहरू चौथो शताब्दी ए० डी० तिर पञ्जावमा शासन गर्दथे भन्ने पनि लेखिएको छन । बद्रीनाथ नजीकै ललितपुरको पाण्डुकेश्वरको शिलालेखमा राजनीतिका निपुण अठार जातिहरूमध्ये किरात पनि एक भएको कुरा उल्लेख गरिराखेको छ भने राँचीको प्रस्तर रेलिङ्गहरू मध्ये एकमा बौद्धधर्माबलम्बी भिक्षुहरूमा किरातभिक्षु सामेल भएको कुराको उल्लेख छ । नागार्जुन कुण्डका इक्ष्वाकुकालको अभिलेखमा अरहत्हरूको धर्म-सभामा भाग लिन भनी आएका किरात आगन्तुकहरूको वर्णन छ । पश्चिमी राजस्थानको ध्वस्तप्राय जोधपुर नगरमा खादिमको ४ माइल पश्चिमतर्फ हान्मा भन्ने ठाउँमा २७ वटा मन्दिरहरू मध्ये ५ वटा शिवमन्दिरहरू हाल पनि छन् । तीमध्ये एकमा सम्बत् १२३५ को अभिलेख छ । त्यस मरुभूमिको माझमा धेरै नै इनारका कुपहरू छन् । त्यस स्थानलाई किरातकूप वा किरात पहाड भन्दछन् । किरातकूपबाट नै किरात नाम पनि भएकोले आज भोलि पनि त्यस स्थानलाई किराट्ट नै भनिन्छ । पुलाम्बीको अभिलेखमा किरात वा खखरात नाम उल्लेख भएको कुरा जुडिसियल कस्टम्स अफ नेपाल भन्ने पुस्तकमा श्री केशर ब० के० सी० लेख्दछन् कि पश्चिमी यू० पी० को लालकिल्लादेखि ३ माइल परतिर किरातपुर

भन्ने स्थान अर्ध्यावधि छ भन्ने यू० पी० कं मिर्जापुर जिल्लामा किरातेश्वर महादेवको मन्दिर पनि छ कस्तुरी राजाको वागेश्वर शिलालेखमा त्रिभुवनराजदेव जसले गार्भ्मायपिण्ड भगवान् र परमेश्वरको अर्चनार्थ जयकुल मुक्तिका नामक गाँउमा पर्ने नाथ भन्ने दुई द्रोणको उब्जना हुने जमीन दान दिए भन्दै उनका अति मिलनसार साथी ती किरातका छोरा थिए उनले पनि साढे दुई द्रोण जमिन माथिकै परमेश्वर र गर्भ्माय पिण्डका पूजा अर्चनाथ चढाएको कुरा उल्लेख छ । उपर्युक्त कुराहरू हाल नेपालको सीमाभन्दा पश्चिम तथा दक्षिण क्षेत्रमा देखिएका छन् ।

यसका साथै ललितपुरको पुरानो नाम 'यडल' यलम्बर नामबाट रहेको र त्यसै 'यल' लाई पछिका किरातीहरूले पा. तेन (पा. पुर्खा पिता, तेन बसोबास गरेको ठाँउ अथवास्थला, किरात भाषामा) भन्ने गरेका हुन् । यसैको नेवारीकरण हुँदा भने 'पाटन' हुन पुगेको छ । पाटनकै ववाःबहाल वा कोटवहालमा आजसम्म पनि किरात र राजा पटुकको राजमहलको भग्नावशेष रहेको ठाउँलाई पटुकको 'दो' भनी भनिने गरेको छ । किरातभाषाको पटुक-तेन, पटुक-देन हुँदा पटुख दो हुन पुगेको कुरो सहजै जो कसैले पनि अनुमान लगाउन सक्छन् । आठ सय किरातलाई मारीकवावहालबाट लखेटेको सम्झनामा पाटनका एउटा टोलको नाम नै च्यासल टोल रहन गएको कुरा एउटा दन्त्यकथाका रूपमा प्रचलित छ भनी धूर्त्वा सायमीले 'दो लोट्स एण्ड द फलेम' नामक पुस्तकमा लेखेकाछन् । त्यसै पुस्तकमा पूर्वतर्फको अशोकस्तूप (तीत्युर) बाट दक्षिणतर्फ जाने सडकलाई आजसम्म पनि किरातराजमार्ग भनिने गरेको कुरा लेख्नुभएको छ । यी सबै कुराहरूबाट ललितपुर वा पाटनसित किरातीहरूको विशेष र महत्वपूर्ण लगाव छ भन्ने देखिन्छ ।

‘नेपालको प्राचीन मूर्तिकला’ नामक ग्रन्थ जसको अंग्रेजीमा पनि ‘दो अल स्कल्पचर्स अफ नेपाल’ नाममा प्रकाशित छ त्यसमा लिच्छवीकालभन्दा अघिका ४०, ४४ भिन्दा भिन्दै मूर्तिहरूको विश्लेषण गर्दै त्यसको निचोडमा लेखक नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानका पूर्वकुलपति श्री लैनसिंह वाङ्देलले एउटा नयाँ कुराको उद्घाटन गरिदिनु भएको छ । नेपालमा प्राप्त ती प्राचीन मूर्तिहरूको शारीरिक बनावट, उनीहरूको पहिरन, भेषभूषा, केशविन्यास, मुखाकृति, उनीहरूको आसन, मुद्रा तथा भावभङ्गिमा हेरेको विषय अध्ययन, विश्लेषण, तुलना र व्याख्या गर्दै उहाँले के लेखेहुन्छ भने यी मूर्तिहरू लिच्छवीकालीन मूर्तिहरू भन्दा अघिका हुन् र यिनीहरूमा आफ्नै किसिमको अलग भावना र कलाकारिता छ जो लिच्छवीकालीन मूर्तिहरू-

भन्दा अलग छ । स्पष्टतया अलग देखिएका कलाकारिता वा पहिचानको वर्णन गर्दै निक्कै लामो सूचि दिँदै मुख्यतया प्राचीन मूर्तिहरूमा यज्ञोपवीत वा जनाई नभएको कुराको उल्लेख गर्दछन् । तिनबाट स्पष्ट हुने के कुरा छ भने किरातकालमा नै यी मूर्तिहरू बनिसकेका थिए । ती मूर्तिहरूमा भएको कुँदाई भावभङ्गिमा, पहिरन, परिधान, मुद्रा र आसन आदिको अध्ययन गरेर नै पुरातत्व अन्वेषकहरू पनि किरातकालमै मूर्तिकलाको निर्माण र विकास भइसकेको थियो भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दछन् र उनीहरूले किरातकालीन मूर्तिकलाको ढाँचा (किरात स्टाइल अफ आर्ट्स) संकेत तयार तथा विकसित भइसकेको कुराको उल्लेख समेत गर्ने गरिआएका छन् ।

सम्पादकलाई चिठी

सम्पादकज्यू,

पावनक्षेत्र मायादेवीको मन्दिरभित्र भगवतीको मूर्ति राखिएको रहेछ । पुजारी पनि अबौद्ध रहेछ । काली मातालाई जस्तै बुद्धलाई पूजा अर्चना गरिँदा के बुद्ध र धर्मप्रति उपहास गरेको ठहर्दैन ? त्यहाँ राखिएको आगन्तुक पुस्तिकामा एकजना विदेशी तीर्थयात्रीले बौद्ध परम्परा अनुसार ठीक तरीकाले पूजा गर्ने व्यवस्था होस् भन्ने आशयको टिप्पणी लेखिएको पाएँ । यसरी विदेशीहरूको समेत नजरमा आउने कुरा हुन दिएर बौद्ध संघ संस्थाहरू मौन बस्नु दुःखको कुरा हो । भित्र पस्ने तीर्थयात्रीहरूको पछि लागेर दान स्वरूप चढाइने धन लुम्बिनी विकास कोषको सेफभित्र होइन कि आफ्नै पाकेटभित्र परोस् भन्ने नियत पनि पुजारीको देखियो । लुम्बिनी विकासकार्य द्रुततर गतिमा संचालन गर्ने घच्चच्याउने र मायादेवी मन्दिरको रेखदेखको जिम्मा लिने कार्यमा धर्मोदयसभा लगायत सम्पूर्ण बौद्धहरूले अगुसर भइदिनुपर्ने कर्तव्य वहन गर्नु आवश्यक भएको छ । यसमा ध्यान पुगोस् ।

ए० आर० शाक्य

बागबजार, काठमाडौं ।

धार्मिक स्वतन्त्रता-एक विवेचना

— छत्रराज शाक्य

कुनैपनि व्यक्ति र राष्ट्रको जीवनमा आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक पक्षले महत्वपूर्ण भूमिका राख्दछ । मानिस हरेक दृष्टिकोणले स्वतन्त्र भएर बाँच्न चाहन्छ । गाँस, बास र कपास जस्ता आधारभूत आवश्यकताको पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध नहुँदा-सम्म मानिसले ग्रह पक्षलाई त्यति महत्व दिँदैन । भोको पेटले सामाजिक, राजनैतिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक अधिकार एवं स्वतन्त्रताको कल्पना गर्न सक्दैन । भगवान् बुद्धबाट पनि “भोक जस्तो ठूलो रोग ग्रह छैन” भन्नु भएको छ । अतः सर्वप्रथम व्यक्तिलाई काम गर्न पाउने, आर्जन गर्न पाउने र भरणपोषण गर्न पाउने अधिकार र स्वतन्त्रता हुनुपर्दछ । यसपछिमात्र सामाजिक राजनीतिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक अधिकार एवं स्वतन्त्रताले महत्व राख्दछ ।

आर्थिक, सामाजिक एवं राजनैतिक अधिकार एवं स्वतन्त्रता उपयुक्त मात्रामा प्राप्त भएर पनि व्यक्तिको जीवन सुखमय नहुन सक्दछ, यदि उसलाई धार्मिक स्वतन्त्रता प्राप्त भएन भने । उपर्युक्त चर्चित तीन पक्षहरूले मानिसलाई भौतिक वा वाह्य रूपमा मात्र सन्तुष्टी दिन सक्ने हुन्छ भने मानसिक एवं आध्यात्मिक रूपमा सुख शान्ति दिने त पूर्ण धार्मिक स्वतन्त्रता नै हुन्छ । यो परिप्रेक्षमा विचार गर्दा मनुष्यको जीवनमा धार्मिक स्वतन्त्रता ज्यादै नै संवेदनशील र उच्चस्तरको कुरा हुन आउँछ ।

नेपालमा हाल परिवर्तित नयाँ बहुदलीय प्रजाता-

न्त्रिक व्यवस्था अन्तर्गत, संविधान सुझाव आयोग गठन भई नेपालको नयाँ संविधान प्राप्त भएको छ ।

नयाँ संविधान प्राप्त भएपछि वर्तमान समयमा धार्मिक विषय पनि निकै चर्चित हुन पुगेको छ । नेपाललाई विश्वको एकमात्र हिन्दूराष्ट्रकै रूपमा घोषणा गर्नुपर्ने भन्ने एक समूहको विचार छ भने, अर्को समूहको विचार ‘धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र’ हुनुपर्ने थियो ।

नयाँ संविधानमा हिन्दूराष्ट्र नै उल्लेख गरियो, नेपाल हिन्दूराष्ट्र हुनुपर्दछ भन्नेको तर्क थियो—

१) नेपाल पहिलेदेखि नै सनातन हिन्दूराष्ट्र थियो, अहिले पनि छ, भविष्यमा पनि हिन्दूराष्ट्र नै रहनुपर्दछ ।

२) नेपालमा कूल जनसंख्याको ९० प्रतिशतभन्दा बढी हिन्दूधर्मावलम्बी भएको हुनाले, हिन्दूराष्ट्र घोषित भएको राम्रो भयो ।

३) नेपालमा राजा हिन्दू नै हुनुपर्ने हुँदा हिन्दूराष्ट्र नै उल्लेख हुनु राम्रो भयो ।

४) हिन्दूराष्ट्र नभनी धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनाइएमा नेपालमा क्रिश्चियनहरूको संख्या बढ्ने थियो ।

५) विश्वको एकमात्र हिन्दूराष्ट्र नेपाल हो र विश्वले नेपाललाई हिन्दूराष्ट्र भनेर बढी चिन्दछ ।

६) हिन्दूराष्ट्र घोषित हुनाले नेपालका धर्मले स्वतन्त्रता पाए किन कि हिन्दूधर्मभित्र बुद्धधर्म, जैनधर्म र सीख धर्म आइहाल्छन् ।

उपर्युक्त कारणहरूले गर्दा नेपाललाई एक

आनन्द

धर्म सापेक्ष अर्थात् हिन्दूराष्ट्र भनी संविधानमा उल्लेख भएको उचित छ ।

अब संविधानमा 'धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र' भनी उल्लेख नभएकोले गुनासो गर्ने समूहका तर्कहरू पनि विचार गरौं ।

१) नेपालमा हिन्दू, मूसलमान र क्रिश्चियनहरूको समेत जनसंख्या प्रत्येक सरकारी जनगणनामा वृद्धि भएको देखाइएको छ किन्तु बौद्धहरूको संख्या घटाइएको छ । नेपालका शाक्य, वज्राचार्य, तुलाधर, मानन्धर, राई, लिम्बू, गुरुङ, थकाली, र मगर सबै बौद्ध हुन् । यिनीहरूको संख्या घटेको भन्ने कुरा तर्क संगत देखिँदैन । यतिमात्र होइन मुसलमानहरू र क्रिश्चियनहरूका साथै विभिन्न धर्मावलम्बी दलित जनजातिहरू सबैले मान्ने धर्म समूहको जनसंख्या करीव ५५ प्रतिशतभन्दा बढी भएको हुँदा नेपाललाई हिन्दूराष्ट्र भन्न कदापि मिल्दैनथ्यो । अतः धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र हुनु नै पर्ने थियो ।

२) नेपाललाई विश्वले गौतम बुद्धको जन्मस्थल र सगरमाथाको देश भनेर बढी चिन्दछ । वर्तमान पाकिस्तानमा बग्ने इन्डु वा सिन्धु नदीको अप्रभंश भएर हिन्दु शब्द बनेको हो । अतः हिन्दूराष्ट्रभन्दा हिन्दूस्थानसित सम्बन्धित भएको देखिने हुँदा हिन्दूराष्ट्र घोषित गर्नु ठूलो गलतको कुरा हो ।

३) राज्य सरकारको लागि सबै धर्मावलम्बीहरूलाई समानताको सिद्धान्त अनुसार व्यवहार गर्नु मानवाधिकार अनुकूल हुने हुँदा 'धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र' उल्लेख हुनु बढी न्यायोचित हुने हो ।

४) नेपाल विभिन्न जनजाति, भाषा, संस्कृति, धर्मावलम्बीहरूको देश भएको नाताले, सबैको विकास हुने गरी अवसर प्रदान गर्नु राज्य सरकारको कर्तव्य हो ।

५) जुन मुलुकमा धर्मनिरपेक्षताको सिद्धान्त

अनुसार जति बढी धार्मिक स्वतन्त्रता हुन्छ, त्यो मुलुक त्यति बढी प्रजातान्त्रिक अधिकार एवं स्वतन्त्रता भएको मानिने, विश्वव्यापी मान्यता एवं सिद्धान्त भएको नाताले, धर्मको नाममा कुनै एक संकुचित घेराभित्र राष्ट्रलाई नबाँधी, फराकिलो दायराको आधारमा धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषित गर्नु उचित थियो ।

६) बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था अन्तर्गत गठन भएको राजनीतिक पार्टीहरूले पनि बढीमात्रामा धर्म-जाति लिङ्ग, वर्णभेदमा त्यति विश्वास राख्दैनन् । हाल नेपालमा देखा परेका राजनैतिक प्रमुख पार्टीहरू नेपाली कांग्रेस, कम्युनिष्ट पार्टीका संयुक्त वाममोर्चा र अन्य पार्टीहरूले पनि आ-आफ्नो घोषणापत्र र वक्तव्यहरू जारी गरी घेरैले 'धर्मनिरपेक्षता' मा जोड दिएका थिए भने नेपालको संविधानमा 'धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र' घोषित नहुनु गैर सिद्धान्तको कुरा हुन गएको छ ।

उपर्युक्त दुबै समूहको आ-आफ्ना तर्कहरू अध्ययन गरिसकेपछि, अब तीनै बूँदाहरूको आधारमा नेपालको संविधानमा 'हिन्दूराष्ट्र' को उल्लेख हुनु उचित छैन भन्ने तर्कपूर्ण विवेचना गरौं ।

नेपाल पहिलेदेखि हिन्दूराष्ट्र थिएन भन्ने सम्बन्धमा २००४, २०१५ सालको संविधानमा यस्तो उल्लेख थिएन । २०१६ को संविधानमा पहिलो पटक हिन्दूअधिराज्य भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

कुनै पनि देशमा कुनै एक धर्मावलम्बीको जनसंख्या बढी छ भन्दैमा, त्यही धर्मलाई राष्ट्रिय धर्म घोषणा गर्नु पर्दछ भन्ने छैन । नेपाल विभिन्न धर्म मान्ने एवं भाषा-भाषीको सरकारी जनगणनाको आधारको जनसंख्या ज्यादै नै विवाद भएको देखिएको छ । विभिन्न जनजाति दलित समूहको संपूर्ण वर्ग रहेको ठाउँमा धर्म सापेक्ष राष्ट्र घोषित

गर्नु उचित होइन ।

राजा हिन्दू भएकोले राष्ट्र पनि हिन्दू हुनुपर्दछ भन्ने तर्क बलियो देखिँदैन । धेरै जसो प्रजातान्त्रिक गणतन्त्रात्मक मुलुकहरूमा कुनै पनि धर्मावलम्बी हुन सक्ने वा व्यक्तिगत रूपमा कुनै पनि धर्म अंगीकार गर्न पाउँदछ । नेपालमा पनि राजाले अंगीकार गरेको धर्म सबैले अंगीकार गर्नुपर्दछ वा राष्ट्र पनि सोही धर्म मान्ने हुनुपर्दछ भन्ने कुरा न्यायसंगत देखिँदैन ।

धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र भएमा क्रिश्चियनहरूको संख्या नेपालमा बढ्नेछ भन्ने कुरा उचित छैन । जुनसुकै व्यक्तिलाई आफू खुसी जानी बुझी कुनै पनि धर्म परित्याग गर्ने र गृहण गर्ने स्वतन्त्रता हुनुपर्दछ । यो व्यक्तिको प्रजातान्त्रिक अधिकार हो, तर यसमा कसैले कसैलाई प्रलोभन दिई जबरजस्ति धर्म परिवर्तन गर्नु वा गराउनु उचित होइन, त्यसका लागि कानूनी व्यवस्था हुनु जरूरी छ । सबै धर्मावलम्बीहरूले आ-आफ्नो धर्मानुकूल शील सदाचारको आचरण गर्न पाउनु र धर्म प्रचार प्रसार गर्ने छूट पाउनुपर्दछ । मानिसको स्वतन्त्र चिन्तनलाई कुण्ठित गरेर पहिलेदेखि बंशले मानिआएको धर्म हो भनी जबरजस्ति बाँधेर राख्नु आजको बीसौं शताब्दीमा सुहाउँदैन । तर्कसंगत हुँदैन । यो धार्मिक स्वतन्त्रताको विपरीत हुन्छ ।

हिन्दूराष्ट्र भनिएमा यसभित्र बौद्ध, जैन र सीख सबै धर्म आउँछन् भन्ने तर्क भ्रमपूर्ण एवं विलकूल गलत छ । खास गरेर हिन्दूधर्म र बौद्धधर्मका आधारभूत सिद्धान्तहरूमै भिन्नता छ । हिन्दू र बुद्धधर्मको अन्तर हेर्ने हो भने पहिलो ईश्वरवादी हो भने दोस्रो अनीश्वरवादी हो । फेरि नेपालमा हिन्दू, बौद्ध, जैन र सीखमात्र होइन, मुसलमान, क्रिश्चियन र अन्य धर्मावलम्बीहरू पनि छन् । के ती सबैलाई हिन्दूधर्मले अंगीकार गर्न सक्दछ र ?

केही व्यक्तिहरूले, बुद्ध जन्मेको देश भएकोले नेपाललाई 'बौद्धदेश' भनेमा बढी उपयुक्त होला भन्ने पनि तर्क गर्दछन् तर यो विचार पनि हिन्दूहरूले हिन्दू-

राष्ट्र हुनुपर्दछ भने जम्ते हुन आउँछ । बौद्धराष्ट्र घोषित गर्दा पनि त हिन्दूराष्ट्र घोषित गर्दा जस्तै समस्याहरू आउन सक्दछन् ।

नेपाल विभिन्न भाषाभाषी, जनजाति र धर्म आदिको देश भएकोले सबैलाई विकासको अवसर समान रूपमा प्रदान गर्नु राज्यसरकारको कर्तव्य हुन आउने तर्कसंगत कुरा हो ।

जुनसुकै मुलुकमा जति बढी धार्मिक स्वतन्त्रता हुन्छ, त्यति नै त्यो देश बढी प्रजातान्त्रिक अधिकार र स्वतन्त्रता भएको कहलिन्छ, यो तथ्य कुरा हो ।

वर्तमान समयमा सरकारी जिम्मेवारी पदमा बसेका केही व्यक्तिहरूले यदि नेपाललाई हिन्दूराष्ट्र घोषित गरिएन भने पशुपतिनाथमा आमरण अनशन समेत गर्ने र देशमा धर्म आन्दोलन छेडिनेछ पनि भने । धर्म भनेको धारण गर्ने कुरा हो । सांप्रदायिक भावनाले उस्काउने, भड्काउने दबाब दिने आदि अरुको हृदयमा ठेस लाग्ने जस्ता कट्टावाक्य बोल्ने प्रजातान्त्रिक विषयभन्दा परको कुरा हो । धार्मिक विषयको समस्या सुन्झाउन अधार्मिक मार्ग अपनाउन खोज्नु आफू पनि पतित अधार्मिक बाटोमा लाग्नु हो ।

अतः वर्तमान समयमा भावी संविधान तर्जुमा गरिएको परिप्रेक्षमा, नेपालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रलाई कसरी बढी दिगो राख्न सकिन्छ भन्ने कुरामा बढी चिन्तन गर्नु पर्ने बेलामा यही धर्म हुनुपर्छ भन्ने जिद्दीको कुरामा बढी अलिझई सांप्रदायिक भावना फैलाई समय डेर नफाली बढी जनमुखी प्रजातान्त्रिक धार्मिक स्वतन्त्रता देशवासीले उपभोग गर्न पाउने गरी सबै धर्मावलम्बीहरूलाई समान व्यवहार गर्ने गरी 'धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र' वा 'धार्मिक स्वतन्त्र राष्ट्र' उल्लेख गर्नु बढी उचित थियो । अतः राष्ट्रलाई सच्चा प्रजातान्त्रिक बनाउन चुनावको लगत्तै आउने नयाँ सरकारले यतातिर ध्यान दिनुपर्ने अत्यन्त आवश्यक छ ।

बुद्ध जन्म जूगु नेपाः हानं छक्कः हिन्दूअधिराज्य

□ त्रिरत्न मानन्धर

चसान

नेपाल बुद्धया जन्मभूमि खः । २५०० वर्ष न्ह्यः बुद्ध अन्धविश्वास युक्तपि जनमानसतय्त अन्धविश्वास विहीन मार्गं क्यनाबिज्याःगु खः । जातपातया कारणं मानवया बिचय् जुयाच्चंगु विषमता, सुख दुःखया कारण ईश्वर धयागु भ्रम अले मानव-विवेकयात ज्या मकासे परम्परान्वयाच्चंगु, धर्मग्रन्थय् धयातःगु व धर्मगुरुं धाःगु धायेमात्रं दुरुस्त रूपं स्वीकार धायेमाःगु हठया विरुद्ध सः श्वयेकाः, समानता, न्याय, स्वतन्त्रचिन्तनया शिक्षा विद्या-वन । २५०० वर्ष लिपाया संसारयात न वसपोलया उगु शिक्षां तसकं प्रभावित यानाच्चंगु दु । मानवजीवनया फुक्क विषमता मदयेकाः शान्त व सरल जीवन हनेगु शिक्षा दुगुलि हे विश्वय् न्यंकय् नं बुद्ध प्रति सम्मात व्यक्त यानाच्चंगु दु ।

तर थव छगू विडम्बना हे खः, गन बुद्धजन्म जुल हानं गन बुद्धया अनुयायीपिगु बाहुल्य दु अन हे छम्हचा शासकतय्गु वर्गंतसें व शासकतय् जवय् खवय् चवनीपि व्यक्तिपिनि पाखे पटक पटक थव देशय् बुद्धधर्मया अस्तित्व मदयेकेत कुतः जुल । २००१ सालय् बुद्धया शिक्षा प्रचार यात धकाः बौद्धभिक्षुत पितिनाछ्वल । २०१६ सालय् जनताया अधिकार लाकाः जुजुं श्वयात हिन्दूअधिराज्य घोषणा यानाः सारा अहिन्दूतय्त निगूगु दर्जाया नागरिक सरह याना बिलसा आःबयाः सलंसः जनताया बलिदानं वःगु प्रजातन्त्रय् नं प्रजातन्त्रया भावना अनुकूल जुइक संविधानय् नेपाःयात “हिन्दूअधिराज्य” हे घोषणा यात ।

थुकथं प्रजातन्त्रया हिमायती धाःपिसं दयेकूगु थुगु संविधानय् २०१६ सालया संविधानय् थें छगू धर्मयात राज्यं पक्ष कयाः बहुसंख्यक जनताया धर्मं गुगु धर्मया प्रतिपादक नेपाःया छम्हं सपूत व नेपालं राष्ट्रिय बिभूति मानय्यानातःम्ह खः, वस्पोल बुद्धया सिद्धान्तयात उपेक्षा यायेगु ज्या जुल ।

प्रजातन्त्रया प्रादुर्भावं लिपा बुद्धधर्मया अनुयायीपि व अहिन्दूत जानाः नेपाःयात धर्मनिरपेक्ष धायेमाःगु औचित्ययात श्वयाः बिभिन्न कार्यक्रम त गथे कि प्रवचन, पोस्टर, जुलुसया आयोजना नापं संविधान सुझाव आयो-गयात नेपाः धर्मनिरपेक्ष जुइमाः धकाः सुझाव नं पेश याःवंगु खः, तर थुजाःगु न्यायोचित व समानताया खँ यात हाकुतिनाः जवर्जस्ती हिन्दूअधिराज्यय् लादय् यानाः गैर हिन्दूतय्त छखें दुःखित, उत्तेजित व असुरक्षित याना व्यूगु दुसा मेखें थुकिंयानाः संविधान दयेकूपि छद्मभेषी प्रजातन्त्रवादीतय्गु धात्थेंगु प्रजातान्त्रिक पह उदाङ्ग जूगु दु ।

थःत प्रजातान्त्रिक धकाः जुयाच्चंगुपि नेतातय्सं धर्मया खँय् याःगु असमान व्यवहारं थव खँ सिद्ध यात कि थुपि गुलितक समानताया पक्षधर खः धकाः ।

धर्मनिरपेक्ष जुइमाः धार्मिक समानता दयेमाः धकाः सः श्वयेवं हे थुकिया विरोधीतसें सुनियोजित षड्यन्त्र यानाहयेगु सुरयाःगु खः । दकलय् न्हापां थव सः

ध्वयेवं विदेशीतयुगु धेबां थ्व याकाच्चंगु धकाः धर्मनिर-
पेक्षया पक्षपातीतयुत विभिन्न धारोप यायेगु सुरु यात ।
रेडियो नेपालं न्हिथं धार्मिक कार्यक्रमय् धर्मनिरपेक्षया
गलत अर्थं छुयानाः धर्मनिरपेक्ष अर्थहीन धकाः कार्यक्रम
न्ह्याव्येगु सुरु यात । गोरखापत्रं हिन्दूअधिराज्य जुइमाः
धयागु समाचार वक्तव्ययात प्राथमिकता बियाः न्ह्यःनेया
पेजय् ततःग्वःगु आखलं प्रकाशित यायेगु यातसा धर्म-
निरपेक्षया समाचार व वक्तव्यत कमसेकम बीगु व ब्यूसां
बिचय्या पेजय् चिकीचा ग्वःगु आखलं बीगु यात । नेपाल
टीभी धर्मनिरपेक्षया कार्यक्रमयात साम्प्रदायिक कार्यक्रम
धकाः प्रसारण मयाइगु तर हिन्दूअधिराज्यया कार्यक्रम
त फूतिसाथ प्रसारण यायेगु यात । थुकथं सरकारी
संचारमाध्यमं धर्मनिरपेक्षया सःयात फक्व दुसुकेत स्वल ।

अयूसां नं धार्मिक समानताया पक्षयापिसं विभिन्न
प्रकारं प्रवचन, वक्तव्य, पर्चा, जुलुसया आयोजना यानाः
धर्मनिरपेक्षया मागयात तर्कपूर्ण व न्यायपूर्ण जुइक थ्व-
येकांतुं च्वन । मेखे 'मेरो गोरुको बाह्र टका' धाये थें
हिन्दूएकाधिकार याइपिं ब्राह्मणवादीतसें विभिन्न तर्कहीन
खें ल्हानाः म्ह छम्हं तःलय् लाःसां तुति छपा छःने लाके थें
तथ्यहीन खें ल्हानाः होहल्ला यानाजुल ।

नेपालीजनतां प्रजातन्त्रवादी धकाः धयातःपिं
नेतातयूसं नं हिन्दूअधिराज्य' या औचित्यताया खें
ल्हानाः जनतातयुगु विश्वासयात कुठाराघात यासें थाय्
थासय् प्रचार भाःजुल ।

थ्वहे क्रमय् प्रधानमन्त्रि शपथ ग्रहण कार्यक्रमय्
नेपाल हिन्दूराज्य जुइथब्यु धकाः सर्वप्रथम अप्रजातान्त्रिक
खें ल्हात । बौद्धतयुगु सभाय् कांग्रेसया प्यंगू तारा मध्यय्
छगः तारा धार्मिक स्वतन्त्रता धयाच्चंगु छः, नेपाः आः
धार्मिक रूपं स्वतन्त्र जुइ धकाः धाःम्हस्यां भारतय् वंबलय्

अनया छगू पत्रिका (पान्चजन्य) य् अन्तर्वार्ता ब्यूबलय्
नेपाल धर्मनिरपेक्ष याये मखु, हिन्दूराज्य यानाः नेपालय्
स्वयातं छुं जुइमखु । धर्मनिरपेक्ष धयाच्चंगुपिं छगू समूहं
ग्वाकाच्चंगुपिं छः धकाः नेपाल हिन्दूराज्य यायेगु वकाल त
यानावल । थःम्हस्यां धाःथे हे, संविधान सुझाव धायोगं
अप्रजातान्त्रिक रूपं हिन्दूअधिराज्य धकाः तःगु प्रावधान-
यात अक्ष अन्वः अप्रजातान्त्रिक जुइकथं हिन्दूशब्दया ल्यून
कमा तयेगु लिइ Veto प्रयोग यानाः कमा तयेकांतुं पार
यात । थुकथं सन्त स्वभावम्ह (?) प्रधानमन्त्रि थःगु
वास्तविक पह बयना हे बिल ।

सर्वमान्य (?) धाःम्ह नेतां ला संविधानया मस्यौ-
दाय् हिन्दू शब्द तःगुलिइ चित्त दुखय् यानाः आपत्ति
जानय्यानाच्चंगुपिं बौद्ध उपासकपिनिगु न्ह्यःने फूतिसाथ
जि हे हिन्दू शब्द तयेकागु धकाः गर्जन यानाः थःत
बियातःगु *Father of democracy* या ह्वाःपाः
बयनाबिल ।

अक्ष थ्वयात विडम्बना धाये ला अथवा न्ह्याइपुगु
खें धाये कि कस्युनिष्ठ, मार्क्सवादी धाःपिं सत्तासीन
मंत्रोत गुमिसं धर्मयात अफिम धकाः तिरस्कार याइपिं
छः, उमिसं हे हिन्दूराज्य घोषणा यायेगु लागी गुम्हं
सक्रिय जुल सा गुम्हसिनं मौन स्वीकृति बिल ।

थुकथं नेपाःया प्रजातान्त्रिक धाःपिं, मार्क्सवादी
धाःपिं नेतातयूसं रुढी, अन्धविश्वास व छुवाछूट थें जाःगु
सामाजिक कुरीति दुगु सिद्धान्तयात राज्यं थः नायेकेत
थःगु सिद्धान्तयात नं बिल बिल ।

थुकथं थुमिसं सही नेतृत्वयात तिलाञ्जली बियाः
छगू वर्गयात लय्ताय्केत कुतः यात । नेतृत्व कयाच्चंगुपिं
राष्ट्रिय नेतातयुगु कर्तव्य भविष्यप्रति संवेदनशील व सज्ज
नं जुइगु छः । गथेयानाः सारा धर्मावलम्बीत छ्थः जुया-

दे विकास थें जाःगु मंकाःज्याय् सरिक याये फं धकाः सोचविचार यायेमाःगु खः । धार्मिक प्रश्नय् स्वयातं च्वय् स्वयातं च्वय् तयेगु धयाःगु भविष्यय् धार्मिक विवादया पूर्वाधार तयार यायेगु खः धकाः सीकेमाःगु खः तर थुकि या विपरीत “हिन्दूराज्य” यानाः छुं नं विवाद वइमखु धकाः तर्क बीगु इतिहासयात धोका बीगु खः । छायाःधाःसां “धर्मनिरपेक्ष” धकाः घोषणा जुयाचवंगु दे भारतय् ला साम्प्रदायिक समस्या जुयाचवंगु दु धाःसा “हिन्दूअधिराज्य” यानाः नेपालय् धार्मिक विवाद जुइमखु धकाः तर्कबीगु निराधार खः ।

थुकथं जालक्षेल यानाः थः के दुगु अधिकारयात दुरुपयोग यानाः स्वार्थवश वाम्हणवादया पक्षधरतय्सं “हिन्दूअधिराज्य” कायम यानाः नेपालय् धर्मया नामय् त्वापु हयेत धार्मिक क्षेत्रय् ल्यापुया पुसा पीगु ज्या यात । थुजाःगु संविधानयात प्रधानमन्त्रि दृष्टिरहित धकाः स्वागत यात धाःसा थम्हं संविधान प्याहां वः कुन्हु दीपावली या धकाः धार्थे मयासें “हिन्दूराज्य” या विरोध स्वरूप मतस्यापिन्त सर्वमान्य धाहा नेतां म्हुतुवानाः तं प्वंकल ।

थन न्हासः वइ, छाया थये प्रजातन्त्रवादी धकाः धायेका जूपि समानताया पक्षपाती धाःपिसं थुकथं “हिन्दूराज्य” यानाः देया आपालं जनतातय्त धोका बिल ? थुक्रिया लिसः मालास्वयेबलय् निता स्वता खँ न्हाःने दं वं ।

दकलय् न्हापां थुमिसं स्यू कि हिन्दूधर्मया सिद्धान्तं थौं कन्हय्या स्वतन्त्रचिन्तक, बुद्धिवादी मनूतय्त चित्त बुझय् याये फं मखु धकाः । अले समानता विरोधी न्हापां-निसं धर्मया नामय् अन्धविश्वास लादय् यानाः शोषण यानाचवंपिसं थजाःगु अन्धविश्वास सिद्धान्तयागु अस्तित्व कायम यायेत राष्ट्रया ग्राड मकासे मगाःगु खँ वाःचायेकाः

जवर्जस्ती लादय् यायेगु कुतःयात ।

मेखे थौं कन्हय्या संसारय् हिन्दुतय्गु संख्या कम जुजुं वनाचवंगु दु । हिन्दूत अण्वः दुगु हिन्दुस्तानय हे हिन्दू धर्मावलम्बीतय्गु संख्या कमजुजुं वनाचवंगु तथ्याङ्क (नवभारत टाइम्स न्हिपौ-४ अक्टुबर १९६०) न्हाःने वयाचवंगु दु तर थुमिसं थःगु धर्मया कमजोरीपक्षयात सचय् यायेगु कुतः मयासें हिन्दूतय्गु संख्या म्हो जूगु कारण मुक्क लोभलालच व दवावं जूगु धकाः धयाचवंगु दु । थुकथं नेपालय् नं कमजोर जुजुं वनाचवंगु थुगु सिद्धान्तयात जबर्जस्ती सां म्वाकातयेगु लागी ब्राह्मण-वादया पक्षधरपिसं देया बहुसंख्यक जनताया चाहनायात छुछे वांछव्याः, संविधानया भाग १ धारा ४ य् अनावश्यक रूप “हिन्दूअधिराज्य” या प्रावधान तल धाःसा भाग ३ धारा १६ य् धर्मपरिवर्तन याके मदुगु प्रावधान भाग ५ या धारा २७ य् नेपाःया जुजु जुइत हिन्दू हे जुइ-साःगु छुं गथे जुयाः जुजुं मेगु धर्मयात स्वीकार याये मदु सा याये मदेगु प्रावधान यानाबिल ।

थुकथं मानवअधिकार दुगु धकाः दावीयानातःगु थुगु संविधानय् धर्म थें जाःगु मनूया निजी खँ (बिचाः) यात अंकुश लगय् यानाः वैचारिक स्वतन्त्रताया हनन याःगु दु सा बुद्धं बियाथकूगु स्वतन्त्रचिन्तनया शिक्षा गुगु अनुसार- सं नं मनूखं छुं नं खँ न्हापांनिसं चलय् जुयावःगु (परम्परां वःगु), ग्रन्थय् च्वयातःगु, तःधंम्ह गुरुं धाःगु धयागु आधारय्जक मानय् यायेमज्यू, अपितु थःगु न्हाप्पु चुलाः स्वतन्त्रचिन्तन यानाः तिति स्वीकार यायेमाः” धयागु खँयात चुनौतिजक व्यूगु मखुसे स्वतन्त्र चिन्तक तय्त अपराधी यायेगु तक प्रावधान दयेकल । छु छुगु सिद्धान्त त्वःता मेगु थःत यःगु सिद्धान्त नाले मदुगु संविधानयात प्रजातान्त्रिक संविधान धाये त्वेला ?

स्वतन्त्रचिन्तन यायेगु मौका हे मबीगु थुगु संविधानय् गीताय् धयातःगु “स्वधर्मो निधनं श्रेयः, परधर्मो भयावह” अनुसार मनूतय्त बिचाः यायेगु तकं अवसर मबीगु नारायात चरितार्थं याये थें धर्मपरिवर्तन याये मदुगु प्रावधान दयेकल । उकिं थ्व संविधान ब्राह्मणवादीतय्गु छगू दस्तावेज थें जूवंगु दु । थुमिगु मुख्य लक्ष्य सारा मनूतय्त अन्धविश्वासय् होमय्यानाः थःगु स्वार्थ पुरय्-यायेगु खः ।

थुकथं धर्मया बारय् पञ्चायती कालय् गथे याना-तःगु थ्व आः याःगु संविधानय् नं अप्रजातान्त्रिक जुइक “हिन्दूअधिराज्य” घोषणा यानाः तथाकथित प्रजातन्त्र-

वादीतय्सं देया बहुसंख्यक जनतातय्त धोकाव्यूगु दु ।

उकिं आः बौद्धत पूर्ण धार्मिक स्वतन्त्रताया लागि न्हापास्वयाः अप्पः संगठित जुइमाःगु दु । एकजूट जुयाः पक्षधर, न्यायया पक्षयापिन्त समर्थन यायेमाःगु दु नापं आः वंगु २०४८ या जनगणनाय् पञ्चायतकालय् नेपाःया बौद्धजनसंख्याय् यानातःगु Manipulation (छल-कपट) यात मदयेकेत धास्थेंगु बौद्धतय्गु तथ्याङ्क प्रकाशित यायेत सज्ज जुइमाःगु दु । थुकिया लागि बौद्ध संघसंस्था व जागरुक नागरिकतय्सं योगदान बीगु तसकं आवश्यक जू ।

[नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा स्तम्भ]

नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा

बु. सं. २५३३ (वि. सं. २०४६) यागु प्रतिवेदन

नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा नीखुदें फुनाः नीन्हय् दें ब्यन । थुगु दैय् थुगु शिक्षाया यक्व उन्नति जूगु दुसा मेखे तःधंगु हानि नं जूगु दु । थुगु दैय् जूगु ज्याखँया संक्षिप्त विवेचना थथे दु-

नेपाल बौद्ध परियत्ति समितिया वंगु २०४६ मंसिर १० गते च्वंगु बैठकं प्रारम्भिक प्रथम, द्वितीय व तृतीय वर्षया पाठ्यक्रम हिलेगु निर्णय यात । शीलपरिचरण बौद्धजीवनी आदि विषय दुथ्याकाः न्हूगु पाठ्यसफू निर्माण यायेगु ग्वसाः कथं समितिया कार्य समन्वय सचिव व उप-सचिवपिसं सफू च्वयेगु ज्या सम्पन्न याःगु जुल । थुगु पाठ्य सफूतिइ शिक्षाध्यक्ष, केन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक व पाठ्यक्रम विकास उप-समितिया संयोजकं नं आवश्यक

संशोधन यानाः टाइप व लिथो मेशिनद्वारा परियत्तिया थःगु हे कार्यालयं प्रकाशन याःगु जुल । थुगु पाठ्यक्रम बु. सं. २५३४ निसें लागू जूगु दु । सीमित समयया दुने पाठ्य सफू च्वयाः प्रकाशित यानाः लागू समेत याये दुगु दैया छगू उपलब्धि हे खः । थुकी ग्वाहालि याःपि सकल-सित दुनुगलनिसें भिनुना देछायाच्वना ।

नेपाल बौद्ध परियत्ति समितिया २०४७।८।९ यागु हे बैठकं शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक व परियत्ति शिक्षा प्रेमीपिगु निम्ति उपयोगी जुइगु लेख, रचना, सूचना व समाचार आदि प्रचार प्रसार यायेत आदर-सन्मान बौद्ध मासिक पत्रिकाय् नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा स्तम्भ प्रकाशन यायेगु निर्णय यात । थुगु निर्णय

कार्य समन्वय उपसचिव तथा प्रचार प्रसार उप-समितिया संयोजकयागु सम्पादन तथा संयोजकत्व्यु आनन्दभूमिद वर्ष १७ अंक ११, २०४६ फागुनसिं स्तम्भ प्रकाशित जूगु दु । थुगु दैयु जूगु उपलब्धि मध्ययु श्व नं छगु उल्लेखनीय धाये बहः जू ।

थुगु प्रसंगयु थन छगु खँ न्ह्यथने बहः जू । श्रीगु देया राजनैतिक ख्यलयु ह्युपाः बल । न्हूगु संविधान सुझाव आयोग गठन जुल गुकी विभिन्न क्षेत्रं थःथःगु सुझाव बिल । श्व हे इबलयु नेपाल बौद्ध परियत्ति समितिपाखें नं थुगु हे पत्रिकाया स्तम्भ मार्फत लेख रचना प्रकाशित यानाः श्रीगु दे धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र जुइसाः धार्मिक क्षेत्रयु नं प्रजातन्त्र वयेमाः धकाः जोरदार रूपं माग जूगु खः तर श्व खँयु देया बुद्धिजीवी नेतातयुसं धातुं हे न्ह्ययु हे वयेकाइवःगु खनाः सम्पूर्ण बौद्धजगतु क्षुब्ध, असन्तोष तथा दुःखी जूगु दु ।

मेगु दुःखया खँ श्व हे वंगु २०४७ साल भाद्र ५ गते अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया अध्यक्ष तथा नेपाल बौद्ध परियत्ति समितिया प्रमुख निर्देशक पूज्यपाद डा० आचार्य भिक्षु भ्रमृतानन्द महानायक महास्थविर परलोक जुयाबिज्यात । वसपोलयागु देहावसानं थुगु शिक्षायात तःधंगु क्षति जूगु दु । वसपोलं थुगु शिक्षाया उत्तरोत्तर प्रगति व सम्बृद्धिया निम्ति आपालं ग्वाहालि यानाबिज्याःगु दु । वि. सं. २०४२ सालंसिं वसपोलं नेपाल बौद्ध परियत्ति समितिया प्रमुख निर्देशक जुयाः अन्तिम अवस्थायातकं ग्वाहालि यानाबिज्यात । वसपोलं नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाया स्थायी कोषया निम्ति रु. ५५,०००।- (न्येन्यादो) दां नं प्रदान यानाबिज्याःगु दु । ने. बौ. प. समितिया २०४७ साल आश्विन ११ गते च्वंगु बैठकं वसपोलयागु तःधंगु देनयात लुसकूगु व वस-

पोलयात निर्वाण प्राप्ति या कामना याःगु जुल ।

नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षायु उत्तरोत्तर उन्नति जुजुं वयाच्वंगु दु तर अथे नं थुलिमछि अवधिया दुने गुलि गथे विकास जुइ माःगु खः व जुइ मफुनि । थुकिया प्रमुख कारण थुगु क्षेत्रयु जनजागरणया अभावयात हे कायेमाः । अझ नं थुकी बौद्धपिनिगुपाखें सद्भावनाया कमी हे महशूस जुयाच्वंगु दु । प्रत्येक बौद्धपिसं थः मचातयुत गथे स्कूल कलेजया शिक्षा बीगु आवश्यक अथे हे परियत्ति शिक्षा ब्वंकेगु नं आवश्यकगु खः धकाः परियत्ति सयेके सीके यायेगुली जागरण हये मालाच्वंगु दु । अले प्रबुद्ध बौद्धपिसं परियत्ति शिक्षाया व्यवस्थापनपक्षयु नं यव्व ग्वाहालि बी मालाच्वंगु दु । श्व शिक्षायात गथे यानाः ब्वलंकेगु धंगु विषययु सरसल्हा सुझाव व सहयोगया आवश्यकता दु । थौं भिक्षु भ्रामणेर, अनगारिका, उपासक, उपासिकापि फुक्कसिनं नं थम्हं फुगु कथं ग्वाहालि याये धंगु भावना जागृत जूसा तिनि परियत्तिया उत्थान सम्भव दु । आर्थिक समस्या नं थुकिया छगु त्वयु हे जुयाच्वंगु दनि गुकिइ गुलि गुलि श्रद्धालुजनपिसं भति भति वासः इलाबीगु याःसां पूर्वक लंके मफयाच्वन । खजा शीत बँदेशिक सहयोग, सरकारी सहयोग आदि छुं दुगु मखु । जँक शी थःथम्हं हे थःगु हिचःतिया कमाइ छुं छुं बियाः थुकिया आर्थिक पक्ष मजबूत याये मालाच्वंगु दु । कम से कम शीसं केन्द्रीय कार्यालययु निम्ह प्यम्ह बँदेशिक कार्यकर्तापि तयाः जूसां न्ह्यं कार्यालय संचालन याये मालाच्वंगु दु ।

मेगु दै नोन्ह्युदँया दुने परियत्ति शिक्षां श्रीगु समयजया लागी छु गुजाःगु देन बिल थुकिइ नं छकः शीसं मूल्यांकन यानावने माःगु दु । बांलाक दुवाला स्वल (ल्यं न्हापांगु कभरया दुनेया पेजयु)

Unity of South and North Korea

□ Ven. Bhikkhu Maitri
Kathmandu

“Nahi Verena Verani Samman-
teedha Kudacanan Averena ca Samm-
antee Esa Dhammo Sanantano”

Hatreds never cease through ha-
tred in this world; through love alone
they cease. This is an eternal law.

“Parecana vijananti mayametta
yamamase.

Ye ca tattha vijananti tato samm-
anti medhaga.

The others know not that in this
quarrel we perish; those of them who
realize it, have their quarrels calmed
thereby.

This passage is taken from the
“Dhammapada,” the text that recounts
the Buddha’s speech. It is a 2534 year
old saying, but it is appropriate even
today.

North Korea and South Korea
have been separated for the last 45
years. Now, although most of the
other countries which were also sepa-
rated, like East and West Germany,
North and South Vietnam and the two

Yemens, have realized the law of unity
and reconciled with one another,
North and South Korea have yet to
share in this happy event. They are
only now starting to understand how
they can best promote their own peace
and contentment.

The two countries used to be
one. People in South Korea have rela-
tives in the North, and North Korean
people have family in the South. For
45 years the border has been closed
and these relations have been unable
to meet for the North Korean people,
admission to South Korea is prohibi-
ted, and this also holds to in reverse
and additionally, they are even unable
to send letters to one another. The
people in both countries are unhappy
about this division of families. They
are anxious to see their relations. The
two countries must be reunited, but
how?

There is a story that I think fits
this situation very well. In the Bu-

Anandabhoomi

ddha's time, there was a group of Bhikkhus who were quarreling. The fight started because two monks, Dhammadhara and Vinayadhara, disagreed over a very small thing at the time, there was a rule for the other which said that when a monk goes to the bathroom, he must take a full bucket of water with him to the toilet, and he must pour out the entire bucket before returning from the washroom. Now, Dhammadhara did not realize this, and when he went to the toilet, he would only pour out half the bucket. The other half would remain full of water. One day, Vinayadhara confronted him and asked him why he only used half a bucket of water. Dhammadhara replied that he had not that rule, and asked Vinayadhara to forgive him. Vinayadhara agreed to forgive him and said, "Since you did not know the rule before I told you, you have my pardon." And both monks thought that the small quarrel was finished.

But later, Vinayadhara went to the house of some of his devotees. When he told them about what had

happened, the lay people were surprised. "Why, he doesn't even know such a small rule," they said. "He must be very stupid". Then, they went to the house of one of Dhammadhara's devotees. "Your teacher is very stupid," they said, "he doesn't even know the smallest rules."

"How can you say that?" Dhammadhara's devotee asked.

"Vinayadhara told us," they responded, and they told them the whole story. After some time, everyone in the village came to know of this incident. And Dhammadhara too. When his disciples came to him and told him that their devotees had heard from Vinayadhara's devotees that Vinayadhara thought that Dhammadhara was stupid, Dhammadhara became angry. "Vinayadhara said that he had forgiven me," he thought. "I told him that I had not know of the rule and he gave me his pardon. But now he says that I am stupid. He must not have forgiven me," he thought. "Vinayadhara is a liar."

And with this, an argument developed. Dhammadhara fought with

Vinayadhara and Vinayadhara fought with Dhammadhara, and Dhammadhara's devotees fought with Vinayadhara's devotees. And all over such a small thing as water in a toilet bucket! But from this thing, the village became divided. And although both sides were unhappy, they refused to reconcile. Hearing of this, Buddha himself came to advise them to stop their fight, but these monks ignored even the Buddha. Since he knew that they would realize their mistake in time. Buddha left them to spend the rainy season alone in a forest. He knew that, in his absence, they would stop fighting and causing themselves grief.

The people in the country soon came to know of the reason that Buddha had left. And everyone was unhappy, because they could not see him. They became angry with these monks who were so involved in their fighting that they could not, see the grief they caused themselves and others by making the Buddha go away. The villagers even stopped giving food to the monks.

Finally, Dhammadhara and Vi-

nayadhara understood what had happened. Because of a small misunderstanding, they had driven the wise Buddha away and brought suffering to themselves and the other people they lived with. They spoke with one another and reunited. Their quarrels were behind them, and everyone was happy again.

Now it is clear that the Korean people are ready for reunification. They want to see their relatives. They want to see their own country. They want to correspond. And, they want to be free. Like the villagers after Buddha had departed for the forest, they realize the quarrel that divided the country is unimportant in comparison to the bonds that hold it together and the sufferings that this division has caused.

Both sides of the border have Buddhist monasteries, and monks who propagate Buddhism. Korea is a Buddhist country. And like the villagers who came to realize the folly of not following the Buddha's advice after he had left, the Korean people now

Anandabhoomi

want to reunite their country. They are ready now to heed the time recognized wisdom of their traditions, to follow the Buddha's advice.

The day before yesterday, representatives from the two Koreas again agreed to another round of talks in Seoul. The issues that have arisen through 45 years of separation are large and they will be difficult to rectify, but it is impossible to ignore the hope that they can and will be resolved if mutual respect and trust are upheld. Like the other people in the Buddha's country in the story, the other countries of the world are hoping that these talks will lead to a sincere reconciliation. And, as Buddhists, we share this wish for peace.

In Buddha's time, in his country, the Sakyas and the Koliyas started to fight about a water source. The Sakyas wanted to claim the Rohini river for their territory and the Koliyas wanted the same. While they were fighting, Buddha came. He asked them "What is the more important thing, water or human blood?" The people replied that blood was the more important thing. Therefore, Buddha advised them not to spill each other's blood. To understand each other, he said, is the far greater challenge.

In keeping with Buddha's advice we hope to see the reunification of the one country, Korea. The difficulties will be great, but the rewards will be greater.

Real Fool

*The fool who is aware of his foolishness is wise at least to that extent.
But the fool who thinks that himself wise is a fool indeed.*

-Buddha

निर्वाण-कामना

जन्म

ने०सं० १०२१

कार्तिक शुक्लपक्ष, द्वादशी

मृत्यु

ने०सं० १११०

आश्विन शुक्लपक्ष, द्वादशी

सप्तवीरसि तुलाधर (चिकिसाहु)

आनन्दकुटीया श्रीलङ्का चैत्य दयेकूगुली सक्रिय भूमिका म्हितादीम्ह

नेपालय् दकसिबय् न्हापां महापरित्राण (पर्वत स्थानय्)

यानादीम्ह आनन्दकुटीया पुलांम्ह आजीवन सदस्य

भाजू सप्तवीरसि तुलाधर

दद दैय् मदुगुलि वय्कःया निर्वाणया कामना

दुनुगलंसिं यानाच्चवना ।

-- सकल जहान परिवार

जःधुंछे, येँ ।

वीर बुद्ध जतिविषय

[नेपालीभाषा]

पुण्यकार्य सम्पन्न

२०४७ मार्ग, १६, काठमाडौं-

चालीस वर्षअघि भिक्षुसंघले निर्णय गरी पारित गरिराखेको प्रत्येक पूर्णिमाका दिन स्थानीय आनन्दकुटी विहारमा बुद्धपूजा एवं धर्मदेशनादि गरी पुण्यकार्य गर्ने परम्परा यही मार्गपूर्णिमा यःमरिपुन्हीका दिन दान-प्रदानसहित बुद्धपूजा सम्पन्न भयो । यहाँको भिक्षुसंघको निर्णय अनुसार पूर्णिमाका दिन भोजनोपरान्त पनि परित्राणपाठ र धर्मदेशना पनि गर्ने गरिआएको छ । त्यस्तै अरू निर्णयहरूमा शुक्लपक्षको अष्टमीका दिन गण-विहारमा, औंसीका दिन सुमंगलविहार र संक्रान्तिका दिन शीघःविहारमा भिक्षुवर्ग/भेला भई पुण्यकार्यमा सरिक हुने, उपासकवर्गले भोजनको व्यवस्था गर्ने, पूर्णिमाका दिनमा जस्तै अरू पर्वदिनहरूमा भिक्षुवर्गले अरू ठाउँमा निमन्त्रणा स्वीकार नगर्ने समेत नियम बनेको थियो । आजकल यी नियममा शिथिलता आएको छ । उपासक-हरूद्वारा दिवंगत आफ्ना परिवारका सदस्यहरूको नाममा दिवंगतभएकै दिन दान गर्नुप्रथाको पुरानो संस्कार पनि यो शिथिलताको कारण हुन आएको छ ।

उक्त दिन भिक्षु कुमार काश्यप समक्ष शीलप्रार्थना पछि बुद्धपूजाको परिचय गर्दै महास्थविर भिक्षु अश्व-घोषले भन्नुभयो- "यहाँ २ प्रकारले बुद्धपूजा गरिआएको

आनन्दभूमि

देखिन्छ । बुद्ध एक करुणाका मूर्ति, स्वच्छहृदयी इमान्दार महामानव भएको हुँदा वहाँको पूजा गरिएको हो भने अर्को प्रकारले बुद्धको गुण स्मरण गरी वहाँमा रहेका करुणा, भैत्री र इमान्दारी आफूमा पनि प्रवेश होस् भनी आशा एवं कामना गरी गर्ने गरिएको हो ।" यहाँका संघाराममा अद्ययन गर्ने गरेका शिष्यमध्येका भिक्षु शोभित श्रीलंकामा गई त्यहाँको महरगम भिक्षु तालीम केन्द्रमा ८ वर्ष बसी विनयाचार्य उत्तीर्ण गरी पण्डितपरी-क्षापेक्षी भई हाल यहाँ आइरहुनभएका वहाँले धर्मदेशना गर्दै भन्नुभयो- "बुद्धको शिक्षा अत्सी नहुने र उद्यमी हुने एक अङ्ग हो । उद्योगी शक्तिवान् भएर ध्यानपूर्वक मन दिई संयमित जीवन यापन गर्नेको उन्नति हुनु सिवाय उसको पतन हुँदैन ।" उक्त दिनमा उपस्थित भएका सबै महानुभावहरूलाई धिमयत्वहँका ज्ञानीबाबुका परिवारद्वारा जलपान एवं भोजनको व्यवस्था गरिएको थियो ।

अमृतान्जली वृत्तचित्र विमोचन

२०४७ मार्ग, १६, काठमाडौं-

दिवंगत महानायक आचार्य डा० भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर सम्बन्धी विविध घटनाको वृत्तचित्र (भिडियो क्यासेट) भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरको सभापतित्वमा संचालन भएको एक समारोहमा स्वास्थ्यमन्त्री डा० मथुराप्रसाद श्रेष्ठले विमोचन गर्नुभयो । सो बेला स्वा-स्थ्यमन्त्रीले भन्नुभयो- "भिक्षु अमृतानन्दले आफ्नो क्षेत्र-मा गर्नुभएको आदर्श सबैको लागि ग्रहणीय छ । धर्म-

निरपेक्षता कायम गर्न मैले मन्त्रीपरिषद्मा निकै जोड गरेको थिएँ तर अल्पमतमा परी त्यसलाई साकार गर्न सकिन । यसमा मेरो आफ्नो पनि दोष छ ।” सो बेला स्वागतभाषण गर्दै आनन्दकुटी विहारगुठीका अध्यक्ष महास्थविर भिक्षु कुमार कश्यपले भन्नुभयो— “भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको अन्तिम इच्छा नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य गर्नुथियो तर संविधान नआउँदै वहाँको देहावसान भएकोले अन्तिम रूपमा वहाँले प्रयास गर्नु पाउनुभएन । नेपालमा धर्मनिरपेक्षता पनि रहेन । वहाँलाई हामीले सम्मानका साथ श्रद्धा राख्ने हो भने वहाँको प्रत्येक इच्छा पूरा गर्नतिर लाग्नुपर्छ र धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र गराउन ठूलो प्रयत्न गर्नुपर्दछ । धर्मनिरपेक्ष गर्ने प्रयास सफल भएमा वहाँलाई सच्चा श्रद्धा गरेको ठहरिन्छ ।” त्यसैगरी भिक्षु सुदर्शन महास्थविरले भन्नुभयो— “भिक्षु अमृतानन्दले धर्मनिरपेक्षता आन्दोलनमा सक्रिय नेतृत्व लिनुभएको चिर स्मरणीय कुरा हो । वहाँ जीवित रहनुभएको भए धर्मनिरपेक्ष आन्दोलन अवश्य पनि सफल हुने थियो । वहाँको अनुसार धर्मनिरपेक्षको अर्थ धर्म चाहिँदैन भनिएको होइन र सबै धर्मलाई समान अधिकार हुनुपर्ने र एउटै धर्मलाई मात्र राज्यले च्याप्नु नहुने हो । विश्वका विभिन्न देशले महानायक अमृतानन्दलाई विभिन्न उपाधि प्रदान गरे भने आफ्नो देशको त्रिभुवन विश्वविद्यालयले प्रदान गर्ने भनिसकेको उपाधिको प्रस्ताव बिलाएर गएको कुरा रहस्यमय छ ।” सो समारोहमा वृत्तचित्रका निर्देशक कर्ण शावयले अमृतानन्द महास्थविरले धर्मप्रचार र सुधार आदि महान् कार्य गर्नुभएको मनन गरी वहाँको पुण्यस्मृतिमा वृत्तचित्र निर्माण गर्ने कुरा मनमा उठेको हो भन्नुभयो । यस्तै सहनिर्देशक राजेन्द्र श्रेष्ठले अमृतानन्दको व्यक्तित्वबाट आफू प्रभावित भएको कुरा बताउनुभयो ।

सो बेला वृत्तचित्रका मूलस्रोतका रूपमा रहनुभएका भिक्षु मैत्रीले धन्यवाद ज्ञापन गर्नुहुँदा यो वृत्तचित्र निर्माणमा ६० हजार जति खर्च भएको र ५० हजार जति चन्दा प्राप्त भएको कुरा बताउनुभयो । एउटा क्यासेटको रू. ५००।— मा यो वृत्तचित्र क्यासेट आनन्दकुटी विहार र श्रीधरविहार पर्यन्तमा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिएको छ ।

संशोधन

२०४७ मार्ग २६, काठमाडौं—

आनन्दभूमि मासिक बौद्ध पत्रिकामा दिवंगत भिक्षु अमृतानन्दका जीवनी र परिचयहरू प्रकाशितभएकोमा कुनै कुनै ठाउँमा वहाँकी माताज्यूको नाम मोतीमाया भनी अशुद्ध छापिन गएको हुँदा वहाँकी माताज्यूको नाम टीकामाया भएको कुरा संशोधन गरी अग्रगत गर्नुहुन सर्वपाठकलाई अनुरोध गरिन्छ ।

आजीवन ग्राहकमा थप

२०४७ मार्ग २६, काठमाडौं—

बुद्धधर्म प्रचार प्रसारमा भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको उत्कट अभिलाषा अनुसार लगातार १८ वर्षसम्म निरवच्छिन्न प्रकाशित हुँदैआएको आनन्दभूमि बौद्ध मासिक पत्रिकाको आजीवन ग्राहक संख्या ४७६ पुगेको छ । हाल आजीवन ग्राहक हुनेहरूमा मचागाः जाउलाखेलका कुलरत्न र बूबहालका पुण्यराज वज्राचार्य हुनुहुन्छ । पाटन इलाकाका आजीवन ग्राहक संख्या अभिवृद्धि गर्नमा नागबहालका हीराकाजी सुजिकाः सदा तत्पर रहँदै आउनुभएको छ ।

धार्मिक संस्थाहरूको विज्ञप्ति

२०४७ आश्विन २४, कास्की—

यहाँको पोखरामा रहेका ८ वटा बौद्ध सङ्घ संस्थाले एक

विज्ञप्ति प्रकाशित गरी हालको संविधानमा 'बहु धार्मिक' भन्ने दुई शब्द छट्न नसक्नु दुःखको कुरा हो भनेका छन् । त्यसभित्र भनिएको छ- "प्रजातान्त्रिक संविधान २०४७ मा मानव अधिकारको कुरा आधारभूत तत्वको रूपमा प्रष्टसँग उल्लेख गरिएको छ । मानवअधिकारको कुरा उल्लेख गर्दा राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक स्वतन्त्रताका अतिरिक्त धार्मिक स्वतन्त्रताको पूर्ण ग्यारेण्टीका विषयमा पनि मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रमा जोडदार उल्लेख गरिएको पाइन्छ । आधुनिक प्रजातान्त्रिक मुलुक नेपालको वर्तमान संविधानमा धर्मका सम्बन्धमा हिन्दू संवैधानिक राजतन्त्रात्मक अधिराज्य भनी उल्लेख गरिएको छ । देश बहुभाषी र बहुजातिहरूको थलो भनी उल्लेख गरिएको संविधानमा 'बहुधार्मिक' भन्ने दुई शब्द छट्न नसक्नु दुःखको कुरा हो । अतः बसेका पोखराका बौद्ध तथा सामाजिक सङ्घ संस्थाहरूको संयुक्त बैठकबाट नेपालको संविधान २०४७ मा धर्मको स्थानको सम्बन्धमा पूर्ण असन्तोष व्यक्त गरिएको छ ।

जनआन्दोलनमा निर्णायक र संलग्न (पार्टीहरू) शक्तिहरू नेपाली कांग्रेस र संयुक्त वाममोर्चाबाट देशमा धार्मिक स्वतन्त्रता धर्मनिरपेक्षताको पक्षमा लगातार भाषाज उठाइआएका छन् । देशका सम्पूर्ण बौद्धिक तथा जनसाधारण समेत धार्मिक स्वतन्त्रताको पक्षमा प्रष्ट रूपमा देखापरेका थिए तर पनि वर्तमान संविधानमा २०१७ सालको प्रतिगामी कदमको अन्वेषण 'हिन्दूअधिराज्य' कायमै रहनु आश्चर्यको विषय हो ।

वर्तमान प्रजातान्त्रिक वातावरणले जनसाधारणलाई आफ्नो मौलिक हक र अधिकारप्रति सचेत गर्दै लानेछ । प्रजातन्त्रमा सुधारका ढोकाहरू सदैब खुल्ला रहने गर्दछन् । त्यसैले सबै सम्बन्ध पक्षहरूको ध्यान

त्यतातिर आकृष्ट गरी मुलुक पूर्ण प्रजातन्त्रतर्फ उन्मुख हुन सकोस् भन्ने हार्दिक कामना छ ।" विज्ञप्ति दिने संस्थाहरूमा धर्मशीला बुद्धविहार, बौद्ध अर्घो सदन, वायकसभा, ज्ञानमालासंघ, बौद्ध उपासिका-संघ, सद्धर्मसभा, तपुवि र धर्मोपयत्नाका शाखा छन् ।

बारुदखाना हटाउने अपील

२०४७ पौष ६, काठमाडौं-

यहाँको स्वयम्भूको डाँडामुनि उत्तरतिर रहेको बारुदखाना अग्रान्त र भयावह स्थितिमा रहेकोमा सबैको ध्यानाकर्षण गर्दै स्वयम्भू १५ नं. वडाका दानमान वज्राचार्यले सो बारुदखाना त्यहाँबाट हटाउन एक अपील गर्नु-भएको छ । अपीलको संाराश छ, "स्वयम्भू शान्तिप्रिय भगवान् बुद्धको प्राचीनता स्वरूपको एक पवित्र स्थल हो । त्यहाँ दिनहुँ धार्मिक पूजाप्राजा गर्न जाने, ध्यानभावनामा रहने र विदेशी पर्यटकहरू समेत जाने गर्छन् । त्यस ठाउँको विकासको लागि नगर विकास लगायत कसैको ध्यान पुगेको छैन । त्यसमा पनि घनाबस्ती भएर दिन प्रतिदिन वातावरण दूषित भइरहेको छ । अझ त्यसमा पनि आणविक भट्टीको रूपमा एउटा बारुदखाना संचालित छ । शहरबीच शान्ति भंग गर्ने सो बारुदखानाले कुनैपनि बेला दुर्घटना ल्याउनेछ । प्रतिदिन पनि शान्तिभंग गरि-राखेको छ । अतः यस्तो ठाउँलाई बस्ती नभएको र धार्मिकरूपमा शान्ति भंग नहुने ठाउँमा राख्नु उचित छ । यसै वरिपरिको साधारण जनतालाई समेत खतरा हुने छाउनीको तारो हान्ने क्रियालाई जनताहरूले सचेतताका साथ मिलीजुली त्यसलाई हटाउने सफलता पाएझैं यस-लाई पनि त्यहाँबाट हटाउन सबैले प्रयास गर्नु धार्मिक

एवं सामाजिक स्वस्थ वातावरण कायम गर्नुहुनेछ । अतः यसतिर ध्यानाकर्षणको लागि सबैसँग हादिक अपील छ ।”

५) नरवाङ तामाङ

” चन्द्रकीर्ति

६) विनोद लामा

” भुवनकीर्ति

[नेपालभाषा]

श्रामणेर प्रवृज्या सम्पन्न

आठ परिस्कार दान

२०४७ पोष ७, काठमाडौं-

१९१९ कछलागा ३, नःखा:-

यहाँको कीर्तिपुरको नगरमण्डप श्रीकीर्ति विहारमा संघमहानायक प्रज्ञानन्द महास्थविरको उपाध्यायत्वमा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको तर्फबाट युवा बौद्ध समूहको आयोजनामा विभिन्न जिल्लाका तामांग, गुरुङ, मगर र थारुमूल जनजातिका ६ जना जन्मजात बौद्ध कुलपुत्रहरूको श्रामणेर प्रवृज्या सम्पन्न भयो । यसप्रकारको नेपालको मूल बौद्ध जनजातिका कुलपुत्रहरूको श्रामणेर प्रवृज्या आधुनिक नेपालमा प्रथम पटक भएको र यस ऐतिहासिक महत्व राख्ने कुरा समूहका अध्यक्ष हर्षमुनि शाक्यले आफ्नो स्वागतभाषणमा भन्नुभयो । सो बेला नेपाल तामाङ घेडुङका परशुराम तामाङ, थारु प्रगतिशील युवासंगठनका सुबोधकुमार सिंह, नेपाल लांगालीसंघका सुरेश झाले मगर, किरात याकथुम चुम्लुङका सन्तोष राई र धर्मोदयतर्फबाट रत्नबहादुर वज्राचार्यले शुभकामना व्यक्त गर्नुभएको थियो । नवप्रवृजित श्रामणेरहरूलाई विभिन्न बौद्धसंघ संस्था र नवप्रवृजित श्रामणेरहरूका परिवार लगायत श्रद्धालुहरूले भिक्षादान गर्नुभएको थियो । प्रवृजित श्रामणेरहरूको निम्न अनुसार धार्मिक नाम राखिएको छ-

थुगु बुद्धदेवा वर्षावास भिक्षु सुमेधं थनया त्रिशूलीया सुगतपुर विहार्य चवनाबिज्याःगु खः । एकान्तगु थाम्य याकःचाजक वर्षावास चवनाबिज्याःगु थ्व न्हापांगु पालिगु खः । उगु लसताय वसपोलं वर्षावास सिधःकुन्हु भिक्षु ज्ञानपूर्णक सहित संघापित अष्टपरिस्कार दानप्रदानयानाबिज्याःगु जुल । थुगु इलय् भिक्षु ज्ञानपूर्णक अष्टपरिस्कारया ब्याख्या यानाःलि धर्मदेशना यानाबिज्याःगुया रूपं भिक्षु बोधिसेनपाखें बुद्धधर्मया मूया विषय्य् खं न्हायनाः पुण्यानुमोदन यानाबिज्यात । धर्मोदयसमा शाखाया अध्यक्ष प्रदीप शाक्यं लसकुस न्वचु बिउगु उगु व्यलय् सकल पाहाँपित बोधिरत्न शाक्यया पाखें जनपान व सुगतपुर विहारया उपासक उपसिकापिनिपाखें भोजन प्रदान याःगु जुल ।

दिव्याश्रम ध्यानकुटीया लागी हापं प्राप्त जुल
१९१९ पोहे लाथ्य ४, मातातीर्थ-

थनया पुण्यभूमिस भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरया दिवंगत मां दिव्यलक्ष्मी उपासिकाया पुण्यस्मृतिइ स्वदे न्हाबःनिसें निर्माण जुयावयाचवंगु दिव्याश्रम ध्यानकुटी देवेकेया लागी यक्वं श्रद्धालुपिनिपाखें हापं प्राप्त जुगु दु । अथे हापं बिउपि मध्य्य हर्षरत्नपाखें ६५००१-मोतिलानि व कमलादेवीपिनिपाखें म्हुति ५०००१- दिवंगत चवत्तरत्नया नामं ३०००१-स्वार्थरत्न-शीलरत्नपाखें २०१२-गणेशकुमारी, दोषचवेवंकोक, सानुमाया व दोषन्योपिनिपाखें (त्यं न्हापांगु कभरया दुनेया पेज्म्)

१) जितबहादुर गुरुङ	श्रामणेर	जितकीर्ति
२) कृष्णबहादुर थापा मगर	”	थानकीर्ति
३) सुरज लामा	”	सुरजकीर्ति
४) श्रवणकुमार चौधरी	”	वितकीर्ति